

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Romana Ferešová

Osobní rozsah důchodového pojištění

Diplomová práce

Olomouc 2012

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Osobní rozsah důchodového pojištění
vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne:.....

Podpis autora:.....

Obsah

Úvod	5
1 Charakteristika důchodového pojištění	7
1.1 Vymezení důchodového pojištění v rámci systému sociálního zabezpečení	7
1.2 Principy	9
1.2.1 Princip solidarity	9
1.2.2 Princip zásluhovosti	10
1.2.3 Princip dynamičnosti	11
1.2.4 Princip obligatornosti dávek	11
1.2.5 Princip jednotné právní úpravy	11
1.2.6 Princip garance	12
2 Základní pojmy důchodového pojištění	13
2.1 Doba pojištění	13
2.2 Náhradní doba pojištění	14
2.3 Dítě a soustavná příprava na budoucí povolání	15
2.4 Dlouhodobý nepříznivý zdravotní stav	16
2.5 Povinná účast v důchodovém pojištění	17
2.6 Dobrovolná účast v důchodovém pojištění	17
3 Osobní rozsah důchodového pojištění	19
3.1 Osoby povinně pojištěné vykonávající pracovní činnost	20
3.1.1 Zaměstnanci v pracovním poměru	21
3.1.2 Osoby ve služebním poměru a vojáci z povolání	23
3.1.3 Členové družstva	25
3.1.4 Osoby ve funkci vedoucího správního úřadu a osoby ve funkci statutárního orgánu právnické osoby	26
3.1.5 Zaměstnanci činní na základě dohody o pracovní činnosti a na základě dohody o provedení práce	28
3.1.6 Soudci	30
3.1.7 Členové zastupitelstev územních samosprávných celků	30
3.1.8 Poslanci a Senátoři Parlamentu ČR	32
3.1.9 Prezident republiky, členové vlády a další osoby dle § 5 odst. 1 písm.i) ZDP ..	32
3.1.10 Dobrovolní pracovníci pečovatelské služby	33
3.1.11 Pěstouni	34

3.1.12 Osoby ve výkonu trestu odnětí svobody zařazené do práce a osoby ve výkonu zabezpečovací detence	35
3.1.13 Pracovníci v pracovním vztahu uzavřeném dle cizích předpisů	36
3.1.14 Společníci a jednatelé S.R.O. a K.S., členové družstva a další osoby	37
3.2 Osoby povinně pojištěné nevykonávající pracovní činnost	39
3.2.1 Osoby soustavně se připravující na budoucí povolání	39
3.2.2 Osoby vedené v evidenci úřadu práce jako uchazeči o zaměstnání	41
3.2.3 Osoby se zdravotním postižením zařazené v teoretické a praktické přípravě pro zaměstnání	43
3.2.4 Osoby konající vojenskou službu v ozbrojených silách ČR a osoby konající civilní službu	44
3.2.5 Osoby pečující o jiné osoby	45
3.2.6 Poživatelé invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně	48
3.2.7 Osoby po skončení výdělečné činnosti	50
3.2.8 Osoby, kterým je poskytována zvláštní ochrana a pomoc	50
3.3 Osoby samostatně výdělečně činné	51
3.3.1 OSVČ vykonávající vedlejší samostatnou výdělečnou činnost	54
3.3.2 OSVČ vykonávající hlavní samostatnou výdělečnou činnost	56
3.4 Osoby dobrovolně účastné na důchodovém pojištění	56
Závěr	60
Seznam použité literatury	63
Abstrakt	65

Úvod

Tématem mé diplomové práce je „Osobní rozsah důchodového pojištění“. Tato práce má sloužit nejen jako pojednání o subjektech, které se účastní důchodového pojištění, se všemi důsledky z této účasti vyplývajícími, ale i jako poukázání na provázanost důležitých institutů a pojmů důchodového pojištění napříč celou právní úpravou této problematiky. Mým cílem je zejména rozbor jednotlivých okruhů osob a vymezení případných zvláštností a odchylek, které se u nich nacházejí. Předmětem zkoumání celé práce jsou tedy zákonem stanovené skupiny osob, které se důchodového pojištění účastní.

Toto téma jsem si vybrala zejména proto, že problematika důchodového pojištění je stále aktuální a týká se každého z nás. Provází nás téměř po celý život, během něhož se o důchodech dozvídáme nejen z médií, ale i od svých rodičů a prarodičů. Nacházíme se v době důchodových reforem a úsporných opatření, které s sebou přinášejí stále nové změny právních předpisů, které důchodové pojištění upravují. Změny se tak týkají mimo jiné i osobního rozsahu tohoto pojištění, což se projevuje v jeho rozšiřování, tedy postupném přidávání dalších osob, které se účastní důchodového pojištění. Zatímco v původním znění zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, který nabyl účinnosti 1. 1. 1996, bylo např. skupin povinně pojištěných osob dvacet dva, v současné úpravě jich je již dvacet devět s tím, že „nabývají na objemu“ i jednotlivé skupiny. Tím tedy dochází nejen k rozšiřování osobního rozsahu důchodového pojištění na další osoby, ale také k stále větší nepřehlednosti podmínek účasti a následků s ní spojených.

V rámci této práce je rozebírána pouze právní úprava v České republice, a to zejména aktuální právní úprava, i když v některých částech bylo potřeba provádět rozbor s návazností na úpravu předchozí. Jako prameny mi zejména sloužily předpisy upravující důchodové pojištění a dále také jednotlivé právní předpisy, které obsahují úpravu rozebíraných osob. Publikacemi, které jsou základními podklady této práce, a které se větší mírou vyjadřují k osobnímu rozsahu, jsou knihy autorů J. Příba a V. Voříška a další, v seznamu literatury uvedené publikace, které se věnují sociálnímu zabezpečení. Co se týče odborných časopisů, v této práci jsem vycházela z periodika České správy sociálního zabezpečení Národní pojištění.

V první kapitole se věnuji zejména vymezení důchodového pojištění jako důležitého institutu, který tvoří součást systému sociálního zabezpečení, jehož definování je jedním ze základních prvků práce. Tato kapitola obsahuje rovněž principy ovládající celou úpravu důchodového pojištění, a které vysvětlují fungování celého systému tohoto pojištění.

V druhé kapitole jsou uvedeny jednotlivé důležité základní pojmy, které jsou pro důchodové pojištění typické. Vymezení těchto pojmů je neoddělitelnou součástí této práce vzhledem k tomu, že provázejí nejen definice řady subjektů, které se důchodového pojištění účastní, ale i celou právní úpravu tohoto pojištění. Proto by nebylo možné provést rozbor jednotlivých pojištěnců, aniž by určitý prostor byl věnován těmto základním pojmům.

Třetí kapitola tvoří ústřední část celé práce a je věnována rozboru jednotlivých osob, které se důchodového pojištění účastní. Tato kapitola je dále členěna na části věnované osobám, které jsou povinně pojištěné a vykonávají pracovní činnost, osobám povinně pojištěným, které nejsou ekonomicky aktivní, osobám samostatně výdělečně činným a osobám, které se účastní důchodového pojištění dobrovolně. V rámci těchto čtyř odlišných skupin jsou pak vymezeny samostatné okruhy subjektů, které do nich náleží.

Cílem této práce je tedy zejména vytvoření uceleného přehledu všech osob, které se důchodového pojištění účastní, a následků s touto účastí spojených. Vzhledem k nepřehledným definicím některých skupin pojištěnců, jejichž význam je často těžko pochopitelný, by tak mělo být výsledkem vymezení jednotlivých osob takovým způsobem, aby bylo zřejmé, o koho se jedná a jaké osoby do té či oné skupiny náleží, jaké právní předpisy obsahují jejich úpravu a případně jaké zvláštnosti je odlišují od ostatních pojištěnců.

Zpracováno k 31. březnu 2012

1 Charakteristika důchodového pojištění

Při vymezení důchodového pojištění můžeme nejprve vyjít ze samotného pojmu pojištění. Tím je obvykle určitý systém, kterého se účastní jednotlivci buď dobrovolně, nebo povinně, a přispívají do něj finančními prostředky v určité výši. Pojištění má stanovený účel, pro který má pojištěnci v budoucnu sloužit. Obvykle jde o životní situaci, která přináší do života člověka obtíže, a pro případ, že taková situace nastane, účastníci pojištění se na ni snaží připravit a překonat tak její nepříznivé následky. Pojištění se tedy vztahuje na určité náhodné události, které často nelze ani předem předvídat.

Stejně tak i důchodové pojištění má svůj stanovený účel, a to zabezpečit všechny osoby, které se jej za zákonem stanovených podmínek účastní. Tímto zákonem, ve kterém je upravena podstatná část problematiky důchodového pojištění, je zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZDP). Úpravu otázek důchodového pojištění však můžeme najít i v řadě dalších právních předpisů, které budou uvedeny v následujících kapitolách.

Hned v úvodních ustanoveních, a to v § 1 odst. 1 ZDP, je vymezeno, že tento zákon upravuje důchodové pojištění pro případ stáří, invalidity a úmrtí živitele (jedná se o tzv. sociální události). Všechny zde uvedené skutečnosti představují závažný zásah do života člověka, a to s negativním dopadem, pro jejichž zmírnění slouží systém důchodového pojištění, který má osoby účastné důchodového pojištění finančně zajistit.

Důchodové pojištění nepředstavuje pro subjekty, které se pojištění účastní, jen oprávnění čerpat finanční prostředky, ale také povinnosti. Nejčastěji jde o povinnost platit pojistné. Subjekty jsou vůči státu zavázány nejprve do systému důchodového pojištění přispívat, aby následně z něj mohly důchodové dávky čerpat. Je třeba však upozornit, že ne vždy u všech osob je s účastí na důchodovém pojištění povinnost pojistné odvádět spojena. O tom ostatně bude pojednáno v dalších kapitolách.

1.1 Vymezení důchodového pojištění v rámci systému sociálního zabezpečení

Pojem důchodového pojištění již byl vymezen výše, je však třeba se také krátce věnovat jeho vztahu k celému systému sociálního zabezpečení. Význam sociálního zabezpečení a jeho účel je obecně znám a zřejmě každý si umí jeho obsah přestavit, ale jeho jednoznačná definice prakticky neexistuje. Lze říci, že sociální zabezpečení poskytuje pomoc lidem v případě, kdy

se dostanou do určité více či méně obtížné životní situace, kterou může být nejen mateřství, rodičovství, úmrtí živitele, ale i nemoc, nezaměstnanost, invalidita nebo stáří.

K provádění sociálního zabezpečení stát užívá určité nástroje, kterými jsou sociální pojištění, sociální zaopatření (či podpora), sociální pomoc a sociální služby. Tyto nástroje se někdy nazývají také jako pilíře sociálního zabezpečení.

Pro vymezení důchodového pojištění v rámci systému sociálního zabezpečení je třeba se věnovat zejména sociálnímu pojištění, které je *povinným finančním systémem, kterým se občan sám nebo někdo jiný občana povinně zajišťuje pro případ budoucí sociální události*.¹ V rámci úpravy sociálního pojištění v České republice je obsaženo nemocenské pojištění, zdravotní pojištění, důchodové pojištění a od 1. 1. 2013 bude přidáno do systému sociálního pojištění také úrazové pojištění. Jako součást sociálního zabezpečení se sociální pojištění vymezuje určitými rysy, a to zejména tím, že jde o zákonem uložené povinné pojištění se stanoveným okruhem povinně pojištěných osob. Zákon vymezuje i jednotlivé sociální události, se kterými je pojištění spojeno, podmínky vzniku a trvání nároku na výplatu důchodových dávek, a způsob financování systému důchodového pojištění.

Na rozdíl od dalších dvou pilířů sociálního zabezpečení je sociální pojištění institutem, který působí na jednotlivce tak, aby mysleli na svou budoucnost a počítali s možností, že může nastat některá z výše uvedených životních situací. Sociální pojištění tak motivuje jednotlivce, aby se postarali sami o sebe a byli určitým způsobem připraveni na chvíli, kdy určitá obtížná životní situace vznikne.

Pokud má být vymezeno postavení důchodového pojištění v rámci sociálního zabezpečení, je třeba znovu uvést, že důchodové pojištění spadá do pilíře sociálního zabezpečení, který se nazývá sociální pojištění. Na rozdíl od druhých dvou pilířů musí subjekt pro vznik nároku na plnění do systému důchodového pojištění nejprve po určitou potřebnou dobu přispívat finančními prostředky, tedy platit pojistné (případně se systému účastnit i na základě jiných, ale přesto záslužných skutečností). Jde tak o systém, který zahrnuje všechny subjekty, které jsou ekonomicky aktivní nebo přispívají jiným, společností schváleným způsobem a zajišťují sobě nebo i jiné osobě překonání nelehké životní situace. Lze tedy říci, že důchodové pojištění je institut, který provází subjekty po většinu života.

¹ TRÖSTER, P. A KOL.: *Právo sociálního zabezpečení*. 5. přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, Praha 2010. str. 15.

1.2 Principy

Celá úprava systému důchodového pojištění je ovládána určitými právními principy, které nám nejen pomáhají při výkladu jednotlivých ustanovení právní úpravy, a tím i porozumění důchodové problematice, ale můžeme díky nim vysledovat i propojenost jednotlivých institutů důchodového pojištění. *Principy jsou obecné a určité právní myšlenky, které představují vůdčí principy dané právní úpravy a osvětlují charakter určitého právního odvětví či systému.*² Co se týká úpravy důchodového pojištění, mezi nejdůležitějšími principy lze uvést princip sociální solidarity, princip zásluhovosti, princip obligatornosti dávek, princip jednotnosti, princip dynamičnosti a princip garance.

1.2.1 Princip sociální solidarity

Princip sociální solidarity je ústředním principem důchodového pojištění, který *se vztahuje ke způsobu tvorby prostředků potřebných pro realizaci plnění poskytovaných ze sociálního zabezpečení i ke způsobu jejich vydávání*³ nebo také jinými slovy tento lze říci, že tento princip představuje *míru participace jednotlivých subjektů, které jsou účastníky systému pojištění, na důsledcích objektivním právem předvídaných sociálních událostí.*⁴ Solidarita se v důchodovém pojištění uplatňuje mezi osobami, které svou činností získávají příjmy, s těmi, kteří jsou již v důchodu a dávky důchodového pojištění pobírají. Jde tedy o tzv. solidaritu mezigenerační, mezi ekonomicky aktivní generací a generací předchozí.

V této souvislosti je třeba zmínit, že se zde projevuje i samotný způsob financování důchodového pojištění, a to tzv. průběžné financování, při němž pojistné na důchodové pojištění, které je vybráno od ekonomicky aktivních osob, je následně vypláceno ve formě důchodových dávek osobám ekonomicky neaktivním. Princip solidarity se projevoval i z jiného pohledu, a to jako solidarita pojištěnců s vyššími příjmy s těmi pojištěnci, kteří mají příjmy nižší. Šlo o tzv. princip příjmové solidarity, který se projevoval zejména v určení výše důchodu, přičemž od určité výše základu důchodu se výše důchodu snižovala pomocí redukčních hranic.⁵ Tato úprava však platila pouze do 30. září 2011 vzhledem k tomu, že od tohoto data byl zrušen § 15 zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění

² GALVAS, M., GREGOROVÁ, Z.: *Sociální zabezpečení*. 2. vydání. Brno MU, 2005. str. 100.

³ GALVAS, M., GREGOROVÁ, Z.: *Sociální zabezpečení*. 2. vydání. Brno MU, 2005. str. 105.

⁴ BREJCHA, A., ŠANTRŮČEK, V.: *Právo důchodového pojištění*. Praha: Linde Praha a.s., 1998. str. 55.

⁵ TRÖSTER, P. A KOL.: *Právo sociálního zabezpečení*. 5. přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, Praha 2010. str. 202.

účinném ke dni 29. 5. 2006 na základě nálezu Ústavního soudu Pl. ÚS 8/07 ze dne 23. března 2010, kterým určil dřívější úpravu výše důchodů pomocí redukčních hranic za protiústavní.⁶

1.2.2 Princip zásluhovosti

Stejnou hodnotu a význam jako má princip solidarity, je třeba přikládat i principu zásluhovosti, protože i tento princip se projevuje v celé konstrukci důchodového pojištění. Subjekt, kterému mají být vypláceny dávky důchodového pojištění, se musí nejprve sám podílet na vytváření hodnot a přispívat do systému důchodového pojištění, aby z něj mohl později důchodové dávky čerpat. Jinými slovy: *Poskytování dávek je vázáno na splnění stanovených podmínek v minulosti, které oprávněný subjekt zná předem a jejichž plnění je v jeho dispozici.*⁷

Aby tedy vznikl nárok na plnění ze systému důchodového pojištění, musí si subjekt svým úsilím plnění nejprve zasloužit, a to zejména tím, že bude vytvářet finanční zdroje a přispívat jimi do systému. Pro naplnění principu zásluhovosti subjekt nemusí být jen ekonomicky aktivní, ale může se nacházet i v určité životní situaci, která je obecně považována za způsob podílení se na důchodovém pojištění. Těmito osobami mohou být např. osoby, které se soustavně připravují na budoucí povolání studiem, osoby pečující osobně o dítě ve věku do čtyř let nebo také osoby vedené v evidenci úřadu práce jako uchazeči o zaměstnání po dobu, po kterou jim náleží podpora v nezaměstnanosti nebo podpora při rekvalifikaci.

V tomto ohledu lze spatřovat prolínání principu solidarity s principem zásluhovosti. Osoby, které vykonávají jinou společností uznávanou činnost, a které nejsou právě ekonomicky aktivní, jsou přesto svou činností prospěšnými pro společnost a mají tak určité „zásluhy“. Princip solidarity na tyto skutečnosti navazuje tím, že osoby, které právě finanční prostředky vytvářejí a odvádějí pojistné, jsou s těmito osobami solidární a umožňují jim, aby se mohly účastnit důchodovém pojištění, aniž by musely pojistné odvádět.

⁶ V krátkosti je třeba uvést obsah tohoto důležitého nálezu. Žalobce napadl u soudu výši důchodu, která mu byla vypočtena, a to i přesto, že výpočet byl proveden v souladu se zákonem a výše byla správná. Důvodem byla skutečnost, že důchod, který mu byl stanoven, tvořil jen 19% jeho dřívějšího příjmu a z toho důvodu jej nepovažoval za přiměřené hmotné zabezpečení. Ústavní soud při rozhodování o ústavní stížnosti došel k názoru, že § 15 ZDP (ve výše uvedeném znění) je v rozporu s čl. 30 odst. 1 Listiny a s čl. 1 a čl. 3 Listiny garantující rovnost obecně i rovnost v základních právech zaručených ústavním pořádkem. Přiměřenost hmotného zabezpečení je třeba chápat nejen s ohledem na schopnost dávek zajistit jednotlivci sociálně důstojnou lidskou existenci, ale také s ohledem na postavení jednotlivce jako plátce, který se podílí na vytváření finančních zdrojů, ze kterých je následně přiměřené hmotné zabezpečení poskytováno. Dle Ústavního soudu tedy nemůže docházet k tomu, že by princip solidarity, a to ať už mezigenerační nebo intragenerační, absolutně převažoval nad principem zásluhovosti.

⁷ GALVAS, M., GREGOROVÁ, Z.: *Sociální zabezpečení*. 2. vydání. Brno MU, 2005. str. 109.

1.2.3 Princip dynamičnosti

Princip dynamičnosti je dalším principem, který ovládá systém důchodového pojištění. Ve své podstatě jde o udržování aktuální hodnoty příjmů pojištěnců pro vypočtení výše důchodů, a to za pomoci tzv. koeficientu nárůstu všeobecného vyměřovacího základu, který je důležitým prvkem pro tento princip. Používá se k *vyjádření reálné hodnoty vyměřovacího základu v době co nejbližší kalendářnímu roku, do něhož spadá den, od něhož se přiznává důchod.*⁸

Princip dynamičnosti tedy představuje valorizaci důchodů, v níž se projevuje snaha státu o to, aby se nesnižovala hodnota vyplácených dávek ze systému důchodového pojištění vzhledem k růstu cen a mezd. Pokud dochází k jejich zvyšování, je třeba, aby se také zvyšovaly důchody. Tento princip se projevuje vůči všem subjektům, na které se vztahuje ZDP, a to stejným způsobem a ve stejné míře. Vyplácené důchody⁹ se dle § 67 odst. 1 ZDP zvyšují v závislosti na růstu indexu spotřebitelských cen a na růstu mezd, a to tak, že se základní výměry a procentní výměry vyplácených důchodů zvyšují od splátky důchodu splatné v lednu.¹⁰

1.2.4 Princip obligatornosti dávek

Obligatornost dávek se projevuje v situaci, kdy subjekt důchodového pojištění splní potřebné podmínky, které ZDP stanoví pro vznik nároku na plnění ze systému důchodového pojištění. Pokud tedy subjekt podmínky splní, má ze zákona nárok na důchodové dávky. Dobrovolné dávky z důchodového pojištění, které by byly poskytovány i bez splnění podmínek stanovených zákonem, ale v právní úpravě České republiky neexistují.

1.2.5 Princip jednotné právní úpravy

Mezi principy důchodového pojištění v České republice je třeba uvést také princip jednotné úpravy. Výrazně se projevuje v osobním rozsahu důchodového pojištění, protože pro jednotlivé skupiny pojištěnců, ať už jde o zaměstnance v pracovním poměru, poslance či soudce, se používají stejná pravidla, a to zejména pro nároky na důchody a jejich výpočet.

⁸ TRÖSTER, P. A KOL.: *Právo sociálního zabezpečení*. 5. přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, Praha 2010. str. 212

⁹ Vyplácenými důchody se rozumí důchody přiznané ode dne, který spadá do období před kalendářním měsícem, do něhož spadá den, od něhož se důchody zvyšují

¹⁰ Dle § 3 vyhlášky Ministerstva práce a sociálních věcí č. 286/2011 Sb. výše základní výměry starobního, invalidního, vdovského, vdoveckého a sirotčího důchodu pro rok 2012 činí 2 270 Kč (v loňském roce byla stanovena ve výši 2230 Kč), a dle § 4 odst. 1 písm. b) se procentní výměra důchodu zvýšila o 1,6 % procentní výměry důchodu, která náleží ke dni, od něhož se procentní výměra zvyšuje.

Dřívější právní úprava důchodového pojištění v zákoně č. 100/1998 Sb., o sociálním zabezpečení, obsahovala i určité zvýhodnění pro zaměstnání¹¹, která spadala do tzv. I. nebo II. pracovní kategorie.¹² V současné době je možné nalézt v ZDP ustanovení, které se týká této problematiky, a to § 71, které zaručuje, že v určité době od účinnosti ZDP nebude důchod vyměřený na jeho základě nižší, než by byl důchod vyměřený dle dřívějších předpisů. Na srovnávací výpočty dle tohoto ustanovení má pojištěnec nárok, a to aniž by musel podávat žádost o jejich provedení. Orgán rozhodující o důchodu tedy srovnávací výpočet provede z úřední povinnosti.¹³

1.2.6 Princip garance

Jako další z principů je třeba uvést princip garance, který vyjadřuje způsob fungování sociálního zabezpečení, a tedy i důchodového pojištění. Stát je dle této zásady v postavení garanta fungování tohoto systému s tím, že organizace i financování je upraveno samostatně, odděleně od státu.¹⁴ Důchodové dávky jsou státem garantovány vzhledem k tomu, že jsou součástí výdajů ze státního rozpočtu, v jehož rámci je pojistné na důchodové pojištění vedeno na odděleném účtu a je tak považováno za samostatnou položku příjmů státního rozpočtu.

Stát sám stanovuje pravidla fungování systému důchodového pojištění, určuje rovněž okruh osob, na které se tento systém vztahuje, a práva a povinnosti těchto osob. Pokud stanovené osoby splní potřebné podmínky, stát jim garantuje důchodové dávky, a to bez ohledu na to, ke které skupině pojištěnců náleží. Dávky jsou tak státem zaručeny, ať jde o zaměstnance v pracovním poměru nebo třeba dobrovolné pracovníky pečovatelské služby.

¹¹ Šlo např. o zaměstnání, v nichž se soustavně vykonávaly práce převážně rizikové, při nichž často docházelo k poškození zdraví, např. zdraví škodlivé práce v hutích, zaměstnání v hornictví se stálým pracovištěm pod zemí v hlubinných dolech. Tato úprava platila až do 31. prosince 1992.

¹² TRÖSTER, P. A KOL.: *Právo sociálního zabezpečení*. 5. přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, Praha 2010. str. 202.

¹³ RYBA, J.: *Nad sociálním zabezpečením*. 2. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Orac. 2000. str. 62.

¹⁴ GALVAS, M., GREGOROVÁ, Z.: *Sociální zabezpečení*. 2. vydání. Brno MU, 2005. str. 110.

2 Základní pojmy důchodového pojištění

V rámci právní úpravy důchodového pojištění, a tím i v problematice jeho osobního rozsahu, se projevuje řada institutů, které na sebe navazují a prolínají se celou úpravou. Proto je třeba tyto základní pojmy náležitě vymežit. Podstatný význam mají zejména instituty doby pojištění a náhradní pojištění, které mají úzkou návaznost na osobní rozsah důchodového pojištění, ale i další níže uvedené pojmy, které mají s osobním rozsahem rovněž blízkou souvislost.

2.1 Doba pojištění

Doba pojištění je jedním ze základních institutů celé právní úpravy důchodového pojištění vzhledem k tomu, že získání potřebné doby pojištění je rozhodující pro samotný nárok na důchod, a je tak jednou z podmínek, které musí subjekt splnit. Kromě toho na délce doby pojištění, kterou pojištěnec získá, závisí i výše samotného důchodu.

ZDP dobu pojištění vymezuje v § 11, a to tak, že dobou pojištění je po 31. prosinci 1995 doba účasti na pojištění osob uvedených v § 5 odst. 1 písm. a) až l), v) až x), odst. 2 a 3, a v § 6, za kterou bylo v České republice zapláceno pojistné, a to nejdříve ode dne zaplacení pojistného.¹⁵

Doba pojištění je tedy určitý časový úsek, po který zákonem vymezené osoby vykonávají zákonem stanovenou činnost a platí za tuto dobu pojistné. Jako příklad doby pojištění lze uvést typicky dobu výkonu zaměstnání v pracovním poměru, činnosti osoby samostatně výdělečně činné nebo i činnosti soudce.

Je však třeba dodat, že i z povinnosti získat potřebnou dobu pojištění lze najít v ZDP výjimky, a to například v § 42 odst. 1, ve kterém je stanoveno, že na invalidní důchod pro invaliditu třetího stupně má nárok též osoba, která dosáhla alespoň 18 let, má v České republice trvalý pobyt a je invalidní pro invaliditu třetího stupně, a to i přes to, že nebyla účastna pojištění po potřebnou dobu.¹⁶

S úpravou doby pojištění souvisí i § 13 odst. 1 ZDP, který upravuje získané doby zaměstnání před 1. lednem 1996 podle předpisů platných před tímto dnem¹⁷, které jsou považovány rovněž za dobu pojištění, s výjimkou doby studia po dosažení věku 18 let. Doba

¹⁵ Rozdíl mezi skupinami dle § 5 a § 6 je zejména ten, že osoby, které patří do první skupiny, se důchodového pojištění účastní povinně a osoby spadající do druhé, se mohou účastnit pojištění dobrovolně.

¹⁶ Jde o tzv. invaliditu z mládí.

¹⁷ Tím byl zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění platném k 31. prosinci 1995.

zaměstnání v cizině před 1. květnem 1990 se dle výše uvedeného ustanovení hodnotí jako doba pojištění, jen pokud bylo za ni zapláceno pojistné, a to nejdříve ode dne zaplacení pojistného.

Dle výše uvedeného zákona se pokládalo za zaměstnání např. členství v jednotném zemědělském družstvu, pokud zakládalo zabezpečení v nemoci, služba vojáků z povolání nebo také činnost společníků a jednatelů společnosti s ručením omezeným a komanditisté komanditních společností, jestliže nebyli v pracovněprávním vztahu k dané společnosti, ale vykonávali pro ni práci, za niž dostávali odměnu.

Důležité je uvést, že za zaměstnání se považovalo i výše zmíněné studium po skončení povinné školní docházky do dosažení 18 let, jenž zakládalo účast na důchodovém pojištění a dle § 13 odst. 1 ZDP se počítá jako doba pojištění, se kterou nebyla spojena povinnost platit pojistné.

2.2 Náhradní doba pojištění

ZDP upravuje vedle doby pojištění také další institut, který je obdobné povahy, a to náhradní dobu pojištění. I pro náhradní dobu pojištění tento zákon vymezuje skupiny osob, jichž se náhradní doba pojištění týká, a které se účastní důchodového pojištění povinně.

Náhradní doba pojištění je vymezena v § 12 odst. 1 ZDP jako doba účasti na pojištění osob uvedených v § 5 odst. 1 písm. m) až u) a y) po 31. prosinci 1995. Jak tedy lze pozorovat, ZDP rozděluje okruhy osob, které jsou důchodově pojištěné, díky institutu doby pojištění a náhradní doby pojištění, na dvě skupiny.

Zároveň zákon určuje podmínky pro to, aby se tato doba účasti na pojištění hodnotila jako náhradní doba pojištění:

- doba účasti byla získána na území České republiky,
- doba pojištění trvala alespoň jeden rok (Pokud ovšem osoba získá doby pojištění, které jsou kratší než jeden rok, je možné je sčítat.)¹⁸

Pro vznik nároku na důchod a výši procentní výměry důchodu, se náhradní doba pojištění hodnotí stejně jako doba pojištění, nestanoví-li ZDP jinak.¹⁹ Výjimka z tohoto pravidla je stanovena např. pro osoby dle § 5 odst. 1 písm. r) ZDP, tedy osoby pečující osobně o dítě ve věku do čtyř let, u nichž se nevyžaduje, aby byla péče o dítě vykonávána na území České republiky. Skutečnost, že náhradní doba pojištění byla dosažena na území České

¹⁸ PŘIB, J., VOŘÍŠEK, V.: *Důchodové předpisy s komentářem 2010*. 6. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, 2010. str. 86.

¹⁹ § 12 odst. 2 ZDP

republiky, nemusí být splněna ani v případě, kdy osoba studuje na střední, vyšší odborné nebo vysoké škole v cizině, pokud Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vydalo rozhodnutí dle § 21 odst. 1 písm. a) ZDP, na jehož základě se takové studium pokládá za studium dosažené na území České republiky.

Další odlišnost oproti ostatním subjektům důchodového pojištění je stanovena pro osoby uvedené v § 5 odst. 1 písm. s) ZDP, což jsou osoby pečující osobně o osobu mladší 10 let, která je závislá na péči jiné osoby ve stupni I.-IV., pokud spolu žijí v domácnosti. Aby se doba účasti na pojištění těchto osob hodnotila jako náhradní doba pojištění, musí o době osobní péče rozhodnout příslušný orgán sociálního zabezpečení.²⁰

K náhradní době pojištění se vztahuje také § 13 odst. 2 ZDP, který určuje, že za náhradní dobu pojištění se považují též náhradní doby získané před 1. lednem 1996 dle předpisů platných před tímto dnem a doba pobírání důchodu za výsluhu let.²¹ Náhradní dobou je i doba studia, která byla získána před 1. lednem 1996 dle předpisů platných před tímto dnem, a to po dobu prvních šesti let tohoto studia po dosažení věku 18 let, v čemž lze spatřovat rozdíl oproti výše uvedenému § 13 odst. 1 ZDP, který považuje za dobu pojištění studium získané po ukončení povinné školní docházky do dosažení zletilosti (§ 13 odst. 1 ZDP výslovně uvádí, že za dobu pojištění se nepovažuje doba studia po dosažení 18 let).²²

2.3 Dítě a soustavná příprava na budoucí povolání

Dalšími základními pojmy je dítě a soustavná příprava na budoucí povolání, které je nutné rozvést, vzhledem k tomu, že mají úzkou návaznost nejen na osoby pečující o dítě ve věku do čtyř let a na osoby, které se soustavně připravují na budoucí povolání, ale i na osoby samostatně výdělečně činné v souvislosti s § 9 odst. 6 písm. e).

Ustanovení § 20 odst. 1 ZDP určuje, že dítětem se pro účely tohoto zákona rozumí dítě vlastní nebo osvojené, a pokud tento zákon nestanoví jinak, i dítě, které bylo převzato do trvalé péče nahrazující péči rodičů. U posledně uvedené možnosti jde o situace vymezené v § 20 odst. 2 téhož zákona. Může jít například o případ, kdy bylo dítě převzato do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu nebo pokud jde o dítě manžela, které mu bylo svěřeno do výchovy rozhodnutím soudu.

²⁰ Těmto osobám je dále věnována samostatná podkapitola.

²¹ Před 1. lednem 1996 se za náhradní doby pojištění dle již zmíněného zákona o sociálním zabezpečení považovala například doba odborného školení nebo doba odbojové činnosti včetně věznění z politických, národnostních nebo rasových důvodů v době nesvobody.

²² PELIKÁNOVÁ, H., LANG, R. *Hodnocení studia pro důchodové účely v otázkách a odpovědích*. Národní pojištění, 2010, č. 6, str.. 9.

V souvislosti s osobami samostatně výdělečně činnými se objevuje i pojem nezaopatřené dítě, a proto je třeba jej také vymezit. Za nezaopatřené dítě se považuje dítě do skončení povinné školní docházky, a poté, nejdéle do 26 let při splnění zákonem stanovených podmínek. Dítě se bude pokládat za nezaopatřené, pokud se soustavně připravuje na budoucí povolání nebo pokud se nemůže soustavně na budoucí povolání připravovat nebo vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc nebo úraz nebo není schopno vykonávat výdělečnou činnost z důvodu dlouhodobě nepříznivého stavu.²³ Po skončení povinné školní docházky se za nezaopatřené dítě pokládá rovněž dítě do 18 let, jenž vede Úřad práce ve své evidenci jako uchazeče o zaměstnání a zároveň nemá nárok na podporu v nezaměstnanosti nebo na podporu při rekvalifikaci.²⁴

Další pojem, který s dítětem souvisí a je třeba jej uvést, je soustavná příprava na budoucí povolání. Z hlediska § 21 ZDP je to studium na středních a vysokých školách v České republice, kromě studia dálkového, distančního, večerního a kombinovaného, je-li dítě v době tohoto studia výdělečně činné alespoň v rozsahu, který zakládá účast na důchodovém pojištění, nebo pobírá-li podporu v nezaměstnanosti či při rekvalifikaci. Za studium se považuje i studium na středních a vysokých školách v cizině, pokud dle rozhodnutí Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy je postaveno na roveň studia na středních a vysokých školách.²⁵ Soustavnou přípravou na budoucí povolání je rovněž teoretická příprava pro zaměstnání nebo jiná výdělečná činnost osob se zdravotním postižením.²⁶

2.4 Dlouhodobý nepříznivý zdravotní stav

U některých subjektů je pro jejich účast na důchodovém pojištění rozhodný dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav. Ten je definován v § 26 ZDP jako stav zdravotní, který omezuje tělesné, smyslové nebo duševní schopnosti, které jsou pro pojištěnce významné z hlediska jeho pracovní schopnosti. Podmínkou je, aby tento zdravotní stav trval více než 1 rok nebo lze s ohledem na poznatky lékařské vědy předpokládat, že bude trvat alespoň tuto dobu. Pojem

²³ § 20 odst. 3 ZDP

²⁴ § 20 odst. 4 ZDP

²⁵ § 21 odst. 1 písm. a) ZDP

²⁶ V ustanovení § 22 ZDP pak můžeme najít úpravu podmínek, od jaké doby začíná soustavná příprava dítěte na budoucí povolání na střední škole, a v § 23 ZDP je upravena stejná problematika, která se však týká soustavné přípravy dítěte na budoucí povolání na vysoké škole.

dlouhodobě nepříznivého stavu se objevuje například jako důležitá součást definice invalidity²⁷ nebo také v rámci vymezení nezaopatřenosti dítěte.

2.5 Povinná účast v důchodovém pojištění

Osoby, které se účastní důchodového pojištění, se v souladu s § 2 odst. 1 ZDP dělí na osoby, které se pojištění účastní povinně a na ty, které se účastní dobrovolně. Osoby, které se účastní povinně jsou uvedeny v § 5 ZDP, jenž představuje obsáhlý výčet subjektů, jejichž účast na důchodovém pojištění vzniká na základě určitých právních skutečností, které jsou stanoveny zákonem, a to nezávisle na jejich vůli.

Pokud se na výčet subjektů podíváme blíže, zjistíme, že rozhodné právní skutečnosti mohou mít různou podobu. Můžeme zde najít nejen osoby, které nejsou v určitém období svého života právě ekonomicky aktivní, jako jsou osoby pečující osobně o dítě ve věku do čtyř let nebo také osoby konající vojenskou službu v ozbrojených silách České republiky, pokud nejde o vojáky z povolání, ale také osoby, které si svou činností obstarávají finanční prostředky. Mezi těmito osobami lze uvést například osoby ve služebním poměru či soudce.²⁸

Základním pravidlem pro stávající úpravu důchodového pojištění je dle § 2 odst. 1 ZDP účast povinná, která je stanovena pro subjekty důchodového pojištění uvedené v § 5 ZDP. Jak již bylo uvedeno, tyto osoby nemají možnost na základě své vůle ovlivnit skutečnost, zda se pojištění účastní nebo ne, nemohou se tedy z tohoto povinného systému vyvázat. Je však třeba zdůraznit, že ačkoliv jsou v rámci § 5 ZDP uvedeny také osoby samostatně výdělečně činné (dále jen OSVČ), nelze říci, že jejich účast je vždy povinná vzhledem k tomu, že za určitých zákonem stanovených podmínek je pro OSVČ účast na důchodovém pojištění i dobrovolná.

Okruh subjektů, které se důchodového pojištění účastní povinně, a jejichž účast vzniká na základě určité právní skutečnosti, s níž zákon vznik účasti spojuje, je podstatně rozsáhlejší než v případě okruhu osob, které se účastní dobrovolně.

2.6 Dobrovolná účast v důchodovém pojištění

ZDP upravuje, jak již bylo zmíněno, nejen povinnou účast na důchodovém pojištění, ale i účast dobrovolnou. Základ můžeme najít opět v § 2 odst. 1 ZDP. Dobrovolná účast na pojištění je naopak závislá na projevu vůle osoby a k účasti nestačí jen skutečnost, že osoba spadá do okruhu subjektů vymezených v zákoně. Taková účast může být definována

²⁷ § 39 odst. 1 ZDP

²⁸ Podrobnější rozbor těchto osob bude obsažen v následujících kapitolách.

např. jako *participace na důchodovém pojištění, jež vychází z projevu vůle fyzické osoby, aniž by účastenství bylo obligatorně stanoveno právním předpisem.*²⁹

Subjekty, které se účastní důchodového pojištění dobrovolně jsou uvedeny v § 6 ZDP a dále v § 10 odst. 4 ZDP, kde jsou uvedeny již výše zmíněné osoby samostatně výdělečně činné. Dle § 6 ZDP mohou být dobrovolně pojištěné např. osoby vedené v evidenci krajské pobočky Úřadu práce jako uchazeči o zaměstnání, pokud jim po dobu této evidence nenáleží podpora v nezaměstnanosti nebo podpora při rekvalifikaci, nebo také osoby vykonávající funkci poslance Evropského parlamentu, zvoleného na území České republiky. Těmto a dalším osobám, které se dobrovolně účastní důchodového pojištění, bude věnován prostor v samostatné podkapitole.

²⁹ BREJCHA, A., ŠANTRŮČEK, V.: *Právo důchodového pojištění*. Praha: Linde Praha a.s., 1998. str. 112.

3 Osobní rozsah důchodového pojištění

Již ze samotného pojmu osobní rozsah lze dovodit, že jde o jakési ohraničení, stanovení mezí, či určení prostoru, do kterého spadají určité osoby. Tyto meze nelze svévolně posouvat, ale jsou pevně stanoveny zákonem. Osobní rozsah důchodového pojištění může být tedy definován například jako určitý zákonem vymezený okruh osob, na které se daný systém důchodového pojištění vztahuje. V podstatě tedy jde o vymezení oprávněných subjektů, které se při splnění zákonem stanovených podmínek účastní důchodového pojištění. Ze samotné účasti těchto subjektů pak plynou nejen oprávnění z důchodového systému čerpat prostředky, ale také povinnosti, které spočívají zejména v podílení se na tvorbě hodnot a přispívání do tohoto systému.

Úprava důchodového pojištění se vztahuje pouze na fyzické osoby, které jsou výslovně uvedeny v ZDP, jenž tyto osoby nazývá pojištěnci. Co se týče právní subjektivity fyzické osoby v právních vztazích důchodového pojištění a způsobilosti vlastními právními úkony nabývat v právních vztazích pojištění práv a brát na sebe povinnosti, je úprava obsažena přímo v ZDP. Způsobilost mít práva a povinnosti je v ZDP upravena shodně se zákonem č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, (dále jen OZ), a to tak, že vzniká narozením a zaniká smrtí nebo také prohlášením za mrtvého. Rozdíl lze najít patrně jen v tom, že ZDP neupravuje oproti OZ³⁰ způsobilost dítěte počatého, ale nenarozeného, z čehož vyplývá, že pro vztahy v rámci důchodového pojištění není tomuto dítěti přiznána právní způsobilost.

Způsobilost k právním úkonům v právních vztazích pojištění vzniká dosažením zletilosti, pokud ZDP nestanoví jinak. Důležité je však zmínit výjimku, kdy způsobilost být účastníkem řízení o přiznání invalidního důchodu vzniká již ukončením povinné školní docházky, a to v případě, kdy v rámci tohoto řízení dojde k přiznání důchodu. Tento účastník získává přiznáním důchodu způsobilost k právním úkonům v rozsahu, v jakém se nabývá dosažením zletilosti.

V případě, že je zde více skutečností, na základě kterých účast na důchodovém pojištění vzniká, splnění podmínek pro účast se u pojištěnce sledují zvlášť pro každý právní vztah, jehož se pojištěnec účastní.³¹ Pokud tedy dojde k situaci, kdy je dáno více skutečností, které

³⁰ § 7 odst. 1 OZ

³¹ PŘIB, J., VOŘÍŠEK, V.: *Důchodové předpisy s komentářem* 2010. 6. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, 2010. str. 32.

zakládají účast na důchodovém pojištění, dochází tím k souběhu jednotlivých dob pojištění.³² Pro tyto případy stanoví § 14 ZDP pravidlo, že se má pojištěnci započíst ta doba pojištění, která je pro něj výhodnější. Pro určení této výhodnosti může být rozhodná např. skutečnost, že pro zápočet náhradní doby pojištění je třeba získat alespoň 1 rok doby pojištění. Při souběhu náhradní doby a doby pojištění je pak výhodnější přihlídnout k době pojištění.³³

Je důležité rovněž uvést, že od 1. 1. 2012 došlo, co se týče osobního rozsahu, ke změnám a byl tak upraven okruh osob, které jsou důchodově pojištěny. Nově byla mezi osoby účastníci se pojištění zařazena Generální inspekce ozbrojených bezpečnostních sborů, dále zaměstnanci činní na základě dohody o provedení práce, ředitelé obecně prospěšných společností, prokuristé, osoby, kterým je poskytována zvláštní ochrana a pomoc na základě zvláštního právního předpisu, a další osoby, o kterých bude v následujících částech práce pojednáno.

3.1 Osoby povinně pojištěné vykonávající pracovní činnost

Povinná účast na důchodovém pojištění byla vymezena v dřívějších kapitolách, a proto na tomto místě budou již vymezeny jednotlivé osoby, které do této skupiny patří. Nejprve bude pozornost věnována těm, kteří si svou činností zajišťují finanční prostředky.

Pro osoby, které jsou povinně pojištěné a vykonávají určitou ekonomickou činnost, je zejména typické, že jejich účast v důchodovém pojištění je podmíněna účastí v pojištění nemocenském dle zákona č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZNP). ZDP osoby, jejichž účast je podmíněna touto skutečností, vypočítává v § 8 odst. 1 tak, že jde o osoby uvedené v § 5 odst. 1 písm. a) až d) a f) až l) a v) až x), odst. 2 a odst. 3.

Jak již bylo výše uvedeno, od 1. 1. 2012 nabyla účinnosti novela ZDP, ale zároveň došlo i ke změnám v ZNP, v němž došlo k zařazení dalších osob, které se účastní nemocenského pojištění, čímž byl sjednocen okruh osob nemocensky a důchodově pojištěných.³⁴ Tyto změny se s ohledem na nemocenské pojištění týkají zejména společníků a jednatelů společností s ručením omezeným a komanditistů komanditních společností³⁵, členů družstev, ale i dalších osob v souvislosti se změnami v ZDP, o čemž bude dále pojednáno podrobněji.

³² Např. pojištěnec bude zároveň veden v evidenci uchazečů o zaměstnání na Úřadu práce a bude vykonávat činnost na základě dohody o pracovní činnosti.

³³ PŘIB, J.: *Důchodové pojištění v České republice*. Olomouc : ANAG, 2000. str. 68.

³⁴ HULEC, Vít. Okruh pojištěných osob od 1. ledna 2012. Rozhodný příjem. *Národní pojištění*. 2012, č. 2, str. 11.

³⁵ Dále jen s. r. o. a k. s.

Mezi subjekty, které vyvíjejí ekonomickou činnost, patří i osoby samostatně výdělečně činné, kterým je ovšem vzhledem k jejich specifičnosti a rozsáhlejší úpravě oproti ostatním subjektům, věnována samostatná kapitola.

3.1.1 Zaměstnanci v pracovním poměru

Při splnění podmínek stanovených ZDP jsou zaměstnanci v pracovním poměru účastni důchodového pojištění jako skupina osob, která je uvedena v § 5 odst. 1 písm. a) ZDP.

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZP), obsahuje právní úpravu pracovního poměru, který se zakládá nejčastěji pracovní smlouvou mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem, není-li v tomto zákoně stanoveno jinak. Pracovní poměr se zakládá rovněž jmenováním na vedoucí pracovní místo, pokud jde o případ stanovený zvláštním právním předpisem.³⁶

V rámci této úpravy je rovněž zmíněna volba, která se ovšem považuje jen za předpoklad, jenž předchází samotnému sjednání pracovní smlouvy, jestliže zvláštní právní předpis nebo stanovy vyžadují, aby se obsazení konkrétního pracovního místa uskutečnilo na základě volby příslušným orgánem. Pro účast na důchodovém pojištění je rozhodné, že jde o pracovníprávní vztah, a to zda vznikl na základě pracovní smlouvy nebo jmenováním, vznik účasti na pojištění neovlivní.

Dle § 36 ZP pracovní poměr vzniká v den, který byl určen v pracovní smlouvě jako den nástupu do práce, popřípadě dnem, který byl uveden jako den jmenování na pracovní místo vedoucího zaměstnance. Je však třeba upozornit, že za zaměstnance v pracovním poměru se považují také osoby, které jsou činné v poměru, jenž sice je svým obsahem pracovním poměrem, ale přesto pracovní poměr nevznikl, protože nebyly splněny všechny náležitosti pro jeho vznik. Tato skutečnost je uvedena v § 5 odst. 2 ZDP. Přestože tedy ke vzniku pracovního poměru nedošlo, zaměstnanec vykonává pracovní činnost pro svého zaměstnavatele v souladu s jeho pokyny a za odměnu. K situaci, kdy pracovní poměr platně nevznikne, může dojít například v situaci, kdy pracovní smlouvě chybí některá z jejích podstatných náležitostí, kterými jsou druh práce, místo výkonu a den nástupu do práce.

A co v případě že, pracovní poměr sice platně vznikne, ale je neplatně rozvázán? Řešení vyplývá z § 11 odst. 2 věta šestá ZDP. Za dobu pojištění se považuje též doba, po kterou podle pravomocného rozhodnutí soudu nebo mimosoudní dohody uzavřené po podání návrhu

³⁶ Jako příklad lze zde uvést § 131 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon) nebo § 14 odst. 3 zákona č. 201/2002 Sb., o Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových.

na určení neplatnosti skončení tohoto právního vztahu trval nadále jejich právní vztah zakládající účast na pojištění, pokud podle tohoto rozhodnutí nebo této dohody došlo ke skončení tohoto vztahu neplatně a pokud by jinak byla, kdyby nedošlo k neplatnému skončení tohoto vztahu, splněna podmínka uvedená v § 8.³⁷

Podmínkou účasti na důchodovém pojištění zaměstnanců, kteří jsou v pracovním poměru, je účast na nemocenském pojištění dle ZNP, jenž v § 5 písm. a) vypočítává okruh subjektů, které považuje v rámci své úpravy za zaměstnance. Vzhledem k tomu, že dle tohoto ustanovení jsou za zaměstnance pokládáni nejen zaměstnanci v pracovním poměru, ale i další osoby, které budou dále vymezeny, je třeba uvést také podmínky vzniku nemocenského pojištění.

Aby zaměstnanci vznikla účast na nemocenském pojištění, a tím i účast na důchodovém pojištění, musí splňovat podmínky účasti zaměstnance na nemocenském pojištění stanovené v § 6 ZNP. Podmínkou účasti na pojištění je, aby zaměstnanec vykonával své zaměstnání na území České republiky nebo v cizině pro zaměstnavatele se sídlem na území České republiky, pokud místo výkonu práce je trvale v cizině a nejsou povinně účastni důchodového pojištění podle předpisů státu, ve kterém trvale vykonávají zaměstnání a mají trvalý pobyt na území České republiky nebo jiného členského státu Evropské unie. Mezi další podmínky patří skutečnost, že zaměstnání trvalo nebo mělo trvat alespoň 15 kalendářních dnů, a sjednaná částka započitatelného příjmu z tohoto zaměstnání za kalendářní měsíc činí alespoň částku rozhodnou pro účast na pojištění. Rozhodný příjem činí částku 2 500 Kč.³⁸

Úprava vzniku a zániku nemocenského pojištění zaměstnanců, kteří splní podmínky uvedené v předchozím odstavci, je obsažena v § 10 ZNP. Co se týká zaměstnanců v pracovním poměru, pojištění jim vzniká dnem, ve kterém nastoupili do práce, a zaniká dnem skončení jejich pracovního poměru. Dnem nástupu může být i den přede dnem nástupu do práce, za který příslušela náhrada mzdy nebo platu nebo za který se mzda nebo plat nekrátí.

³⁷ K této otázce se vyjádřil Nejvyšší správní soud ve svém rozsudku čj. 3 Ads 81/2010-493 ze dne 13. 1. 2011 tak, že pokud je pravomocným civilním rozsudkem vysloven závěr, že žadatel o dávku důchodového pojištění byl v posuzované době zaměstnancem v pracovním poměru, neboť k jeho skončení došlo neplatně, je splněna podmínka zaplacení pojistného. Jsou-li splněny i další zákonné podmínky, pak byl žadatel o dávku důchodového pojištění účasten na důchodovém pojištění, i když v evidenčních listech důchodového pojištění nemá vyznačenu žádnou dobu účasti na důchodovém pojištění. Lze tedy shrnout, že i přesto, že dojde k neplatnému rozvázání pracovního poměru, bude zaměstnanec důchodově pojištěn.

³⁸ § 6 odst. 5 ZNP

3.1.2 Osoby ve služebním poměru a vojáci z povolání

Dle § 5 odst. 1 písm. b) ZDP jsou důchodově pojištěni příslušníci Policie České republiky³⁹, Vězeňské služby České republiky, Generální inspekce bezpečnostních sborů, Bezpečnostní informační služby, Úřadu pro zahraniční styky a informace, Celní správy České republiky a Hasičského záchranného sboru České republiky, vojáci z povolání a státní zaměstnanci podle služebního zákona. Subjekty uvedené v tomto ustanovení je třeba pro přehlednost rozdělit do dvou skupin, a to na osoby ve služebním poměru a na vojáky z povolání.

Právní úprava, která se týká osob ve služebním poměru je obsažena v zákoně č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZoSP). Ustanovení § 1 odst. 1 ZoSP obsahuje výčet bezpečnostních sborů, v nichž fyzické osoby vykonávají službu; kromě vojáků z povolání se tato úprava vztahuje na všechny z výše uvedených příslušníků. Osoby, které jsou předmětem úpravy ZoSP, jsou ve služebním poměru k České republice, avšak práva a povinnosti z tohoto vztahu plní za stát příslušný bezpečnostní sbor.

Mezi osoby ve služebním poměru, které byly výše uvedeny, patří od 1. 1. 2012 nově také Generální inspekce bezpečnostních sborů, která je upravena v zákoně č. 341/2011 Sb., o Generální inspekci bezpečnostních sborů a o změně souvisejících zákonů (dále jen ZoGI). Generální inspekce bezpečnostních sborů je ozbrojeným bezpečnostním sborem, v jehož čele inspekce stojí ředitel inspekce, kterého jmenuje a odvolává na návrh vlády a po projednání ve výboru Poslanecké sněmovny příslušném ve věcech bezpečnosti předseda vlády, jemuž je ředitel z výkonu své funkce odpovědný. Jednotlivé úkoly inspekce plní příslušníci inspekce vykonávající v inspekci službu. Úkolem inspekce je zejména vyhledávat, odhalovat a prověřovat skutečnosti nasvědčující tomu, že byl spáchán trestný čin, jehož pachatelem je například příslušník Policie České republiky nebo příslušník Vězeňské služby.⁴⁰

Skupina osob ve služebním poměru se odlišuje od ostatních subjektů nejen náplní své práce, ale i tím, že bývalý příslušník, který vykonával službu alespoň po dobu 15 let, má nárok při splnění zákonných podmínek na výsluhový příspěvek.⁴¹ Nárok na výsluhový příspěvek je zákonem vymezen negativním způsobem, za jakých okolností nemá příslušník

³⁹ Je třeba upozornit, že obecní policie do této skupiny nepatří, protože strážníci vykonávají svou činnost na základě pracovní smlouvy a nejsou ve služebním poměru.

⁴⁰ § 2 ZoGI

⁴¹ Často jde o činnost náročnou a rizikovou, která s sebou nese i omezení některých základních práv. Osoby ve služebním poměru nesmí být členem politické strany nebo politického hnutí ani vykonávat činnost v jejich prospěch; volební právo příslušníka tím není dotčeno. Příslušníci nemohou být ani členem řídicích nebo kontrolních orgánů právnických osob, které provozují podnikatelskou činnost, a až na výjimky nemohou ani vykonávat jinou výdělečnou činnost.

na příspěvek nárok.⁴² Pokud ovšem dojde k souběhu nároku na výplatu výsluhy a nároku na výplatu starobního důchodu nebo invalidního důchodu, výluhový příspěvek se vyplácí, jen pokud je vyšší než některý z důchodů, na který má příslušník nárok, a to ve výši rozdílu mezi výsluhovým příspěvkem a důchodem. V případě, že jde o souběh nároku na výplatu výsluhového příspěvku s nárokem na výplatu starobního důchodu, považuje se ode dne přiznání starobního důchodu za výluhový příspěvek pouze rozdíl mezi náležejícím starobním důchodem a výsluhovým příspěvkem k tomuto dni a nadále se samostatně zvyšuje, a to bez přihlédnutí k výši důchodu.⁴³

Do druhé skupiny, jak bylo výše uvedeno, patří vojáci z povolání. Základní právní úprava pro tyto subjekty je obsažena v zákoně č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZoVP). Dle § 2 tohoto zákona je vojákem z povolání občan, který vykonává vojenskou činnou službu jako svoje zaměstnání. Stejně jako osoby, které náleží do první skupiny, jsou vojáci z povolání ve služebním poměru k České republice. Občan však může být povolán do služebního poměru jen na základě své vlastní žádosti. Právní úkony ve věcech služebního poměru vojáků z povolání činí za stát služební orgány, jimiž jsou prezident republiky, ministr obrany a v rozsahu určeném rozkazem prezidenta nebo rozkazem ministra, velitelé, náčelníci, ředitelé a jiní vedoucí zaměstnanci.

I voják, jehož služební poměr trval alespoň 15 let a zanikl na základě zákonem uvedených skutečností, má nárok na výluhový příspěvek. ZoVP nárok na příspěvek upravuje na rozdíl od ZoSP, pozitivním způsobem, tedy výčtem na základě kterých skutečností má voják na příspěvek nárok.⁴⁴ Stát jej vojákům z povolání poskytuje s přihlédnutím k náročnosti jejich služby, v závislosti na době trvání služebního poměru a důvodech jeho zániku. Mezi skutečnosti, na jejichž základě vojákům z povolání vzniká nárok na výluhový příspěvek, patří například ztráta zdravotní způsobilosti, uplynutí stanovené doby pro trvání služebního poměru nebo proto, že není pro vojáka v důsledku organizačních změn jiné služební zařazení.

Pokud vznikne souběh nároku na výplatu výsluhového příspěvku s nárokem na starobní nebo invalidní důchod, vojákovi je vyplácen příspěvek, pokud je vyšší než důchod, na který má voják nárok.⁴⁵ Výše výsluhového příspěvku je tvořena rozdílem mezi příspěvkem a důchodem. Pro zabezpečení výluhových náležitostí i věcí důchodového pojištění vojáků z povolání a jejich rodinných příslušníků je příslušný Vojenský úřad sociálního zabezpečení, který rovněž dohlíží na vyplácení dávek sociální péče a zabezpečuje činnost dle zákona

⁴² § 157 ZoSP

⁴³ § 159 ZoSP

⁴⁴ § 132 odst. 1 ZoVP

⁴⁵ § 134 ZoVP

č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZPSZ).⁴⁶

Výsluhový příspěvek tedy může do značné míry zvýhodňovat jak příslušníky bezpečnostních sborů, tak i vojáky z povolání oproti všem ostatním skupinám subjektů, kteří jsou důchodově pojištěni. I v případě, kdy služební poměr zanikne například z důvodu uplynutí doby, na kterou byl určen, bude osoba, jejíž poměr skončil, ve větší či menší míře finančně zajištěna. Samozřejmě se výše výsluh liší dle počtu odsloužených let a v závislosti na výši měsíčního platu, je však otázkou, nakolik je toto zvýhodnění odůvodněné u všech osob, které do této skupiny spadají. Výsluhové příspěvky sice mají kompenzovat náročnost a riziko těchto povolání, ale jsou i jiná náročná povolání, která s sebou tuto výhodu nenesou.

Ke státním zaměstnancům lze v krátkosti uvést, že právní úprava jejich poměrů je obsažena ve služebním zákoně.⁴⁷ Ustanovení § 1 tohoto zákona definuje státní zaměstnance jako zaměstnance vykonávající ve správních úřadech státní správu jako službu, kterou Česká republika poskytuje veřejnosti. Zajímavé je, že z hlediska důchodového pojištění se do této skupiny řadí i duchovní a považují se pro tyto účely za státní zaměstnance.⁴⁸

3.1.3 Členové družstva

Družstvo je právnickou osobou a dle § 221 odst. 1 zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen OBZ), společenstvím neuzavřeného počtu osob založeným za účelem podnikání nebo zajišťování hospodářských, sociálních anebo jiných potřeb svých členů. Členy družstva se mohou stát jak fyzické osoby, tak i právnické.⁴⁹ Členové družstev jsou důchodově pojištěni, pokud jsou členy v těch družstvech, ve kterých vykonávají pro družstvo práci mimo pracovní právní vztah, za kterou jsou družstvem odměňováni.⁵⁰

Před 1. 1. 2012 byla ZDP stanovena pro účast na důchodovém pojištění také podmínka, aby šlo o členství ve družstvu, v němž je podmínkou členství pracovní poměr. Tato podmínka byla od počátku tohoto roku zrušena zákonem č. 470/2011 Sb., kterým se mění ZNP a některé další zákony, a rozhodujícími skutečnostmi pro založení účasti dle výše uvedeného

⁴⁶ BENEŠ, Miroslav. Vojenský úřad sociálního zabezpečení [online]. Army.cz, 20.července 2011 [cit. 31.srpna 2011]. Dostupné na <<http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=12312>>.

⁴⁷ Zákon č. 218/2002 Sb., o službě státních zaměstnanců ve správních úřadech a o odměňování těchto zaměstnanců a ostatních zaměstnanců ve správních úřadech, ve znění pozdějších předpisů (zatím je tento zákon neúčinný).

⁴⁸ Dle zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, ve znění pozdějších předpisů, sociální dávky, zejména dávky na nezaopatřené děti, a pensijní zabezpečení duchovních a jejich rodinných příslušníků se poskytují podle obdoby předpisů platných pro státní zaměstnance.

⁴⁹ § 227 odst. 1 OBZ

⁵⁰ § 5 odst. 1 ZDP písm. c)

ustanovení tak jsou pouze členství v družstvu a výkon určitých prací mimo pracovněprávní vztah, za niž je člen družstvem odměňován. Jde tak o specifický pracovní vztah upravený stanovami družstva⁵¹, kterým může být např. funkce předsedy představenstva bytového družstva, jenž je odměňován za výkon této funkce alespoň ve výši 2 500,- Kč za měsíc.⁵² Co se týče podmínky, aby práce pro družstvo nebyla vykonávána v pracovněprávním vztahu, jejím záměrem je upozornit na skutečnost, že pokud by práce byla vykonávána v pracovněprávním vztahu, pak by se účast na důchodovém pojištění neposuzovala dle tohoto ustanovení, ale např. dle § 5 odst. 1 písm. a) ZDP jako zaměstnanci v pracovním poměru.

V rámci § 5 ZDP bylo před výše uvedenou novelou zařazeno ještě jedno ustanovení, které se týkalo členů družstev, a to v dřívějším odst. 1 písm. x). Šlo o členy družstva, kteří vykonávali činnost v orgánech družstva mimo pracovněprávní vztah za odměnu, jejíž výše byla předem určena, pokud výkon této činnosti nebyl podle stanov družstva považován za výkon práce pro družstvo. Rozdíl mezi těmito členy družstva a členy dle písm. c) spočíval zejména v tom, že členové družstva dle písm. x) vykonávali činnost v orgánech družstva, na rozdíl od členů družstva dle písm. c), kteří vykonávali pro družstvo práci bez stanovení této podmínky. Dále musela být těmto členům určena výše odměny za jejich činnost, která nemohla být dle stanov brána jako výkon práce pro družstvo, zatímco pro členy družstva dle písm. c) bylo stanoveno, že musí být za práci mimo pracovněprávní vztah⁵³ odměňováni, a to bez ohledu na výši této odměny.

Toto ustanovení však bylo zrušeno, ale ne bez náhrady. Od 1. 1. 2012 je okruh osob dle dřívějšího § 5 odst. 1 písm. x) včleněn do odst. 2 písm. a) ZDP, kde sice není uveden výslovně, ale přesto jej lze ze znění tohoto odstavce dovodit. Okruh osob, do kterého byli tito členové družstva začleněni, se nyní nazývá “členové kolektivních orgánů právnické osoby, kteří jsou za činnost v těchto orgánech odměňováni, pokud se jejich příjem za činnost v těchto orgánech považuje za příjem ze závislé činnosti podle zákona o daních z příjmů”.

3.1.4 Osoby ve funkci vedoucího správního úřadu a osoby ve funkci statutárního orgánu právnické osoby

Další skupina osob je vymezena v § 5 odst. 1 písm. d) ZDP. Vzhledem ke komplikovanosti vymezení okruhu osob, které se účastní důchodového pojištění na základě

⁵¹ PŘIB, J. *Důchodové pojištění a související problematika v otázkách a odpovědích*. Praha: Aspi Publishing, s. r. o., 2004. str. 14.

⁵² Z odpovědi na dotaz položený na Okresní správu sociálního zabezpečení v Ostravě.

⁵³ Jak bylo již uvedeno, dle předchozí úpravy bylo potřebné, aby členství ve družstvu dle písm. c) bylo podmíněno pracovněprávním vztahem, zatímco pro účast na základě dřívějšího písm. x) tato podmínka stanovena nebyla.

výše uvedeného ustanovení, je třeba jej rozepsat a odlišit jednotlivé osoby, které jsou zde zahrnuty. Jsou to:

- a) osoby, které vykonávají funkci vedoucího správního úřadu
- b) osoby, které vykonávají funkci statutárního orgánu právnické osoby zřízené zvláštním zákonem
- c) zástupci těchto osob v případě, že vedoucím nebo statutárním orgánem je pouze jediná osoba a jmenováním nebo volbou těmto osobám nevznikl pracovní nebo služební poměr
- d) osoby, které podle zvláštního zákona vykonávají veřejnou funkci mimo pracovní nebo služební poměr, pokud se na jejich pracovní vztah vztahuje ve stanoveném rozsahu zákoník práce a nejsou uvedeny v písmenech g) až i) a v odstavci 2 písm. c)

Pojem správní úřad použitý u osob pod písm. a) je pojmem, který nahradil pojem užívaný dříve, a to orgán státní správy. Správní úřady vykonávají přímou státní správu a jde o organizační složku státu zřízenou zákonem.⁵⁴ Může tak jít např. o Ministerstvo práce a sociálních věcí, Úřad průmyslového vlastnictví nebo Českou správu sociálního zabezpečení. Vedoucími těchto správních úřadů tak mohou být osoby, které vykonávají např. funkci ústředního ředitele nebo ministra.⁵⁵

Jako příklad osob, které vykonávají funkci statutárního orgánu právnické osoby zřízené zákonem lze uvést Všeobecnou zdravotní pojišťovnu, která byla zřízena zákonem. Jejím statutárním orgánem je ředitel VZP, který jedná jménem této pojišťovny.⁵⁶

Co se týče poslední skupiny osob pod písm. d), lze při jejím zkoumání vycházet ze zákona č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů, ve znění pozdějších předpisů, který ve svém § 2 vymezuje, kdo je veřejným funkcionářem. Právní úprava v ZDP vylučuje, aby mezi tyto osoby patřili jak soudci, tak i členové zastupitelstev, poslanci, senátoři, prezident republiky a další osoby dle výše uvedené definice. Do této skupiny se tedy řadí ty osoby, které vykonávají veřejnou funkci, ale nepatří do vyloučených skupin a vztahuje se na ně ZP. Tyto podmínky by mohl splňovat Úřad na ochranu osobních údajů. Předseda úřadu a stejně tak i inspektor je

⁵⁴ SLÁDEČEK, V. *Obecné správní právo*. 2. vydání, Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009, str. 245.

⁵⁵ Definici správního úřadu můžeme najít také v zákoně č. 218/2002 Sb., o službě státních zaměstnanců ve správních úřadech a o odměňování těchto zaměstnanců a ostatních zaměstnanců ve správních úřadech

⁵⁶ Dalším příkladem může být Česká národní banka.

jmenován a odvoláván prezidentem republiky na návrh Senátu Parlamentu České republiky, vztahují se na ně ustanovení ZP a rovněž nejsou zařazeni do žádné z vyloučených skupin.⁵⁷

3.1.5 Zaměstnanci činní na základě dohody o pracovní činnosti a na základě dohody o provedení práce

Skupinou osob, které jsou za splnění zákonných podmínek účastny důchodového pojištění dle § 5 odst. 1 písm. f) jsou zaměstnanci činní na základě dohody o pracovní činnosti a nově také zaměstnanci činní na základě dohody o provedení práce. Dohody se vztahují na práce konané mimo pracovní poměr a její úprava je obsažena v § 74 a násl. ZP. V obecných ustanoveních v § 74 ZP stanoví, že zaměstnavatel má zajišťovat plnění svých úkolů především zaměstnanci v pracovním poměru, přesto však jsou dohody o pracích konaných mimo pracovní poměr častým jevem.

Nejprve se zaměříme na dohody o provedení práce, které byly díky novele ZP platné od 1. 1. 2012 provedené zákonem č. 365/2011 Sb., nově začleněny do § 5 odst. 1 písm. f) ZP. Touto novelou došlo i ke změně samotné právní úpravy dohody o provedení práce, a to v maximálním rozsahu hodin v kalendářním roce, na který je možné dohodu uzavřít. Před 1. 1. 2012 bylo možné uzavřít dohodu nejvýše na 150 hodin v kalendářním roce, zatímco od počátku letošního roku je možné dohodu uzavřít až na 300 hodin v kalendářním roce. Do rozsahu hodin se dle § 75 ZP započítává také doba práce konaná zaměstnancem pro zaměstnavatele v témže kalendářním roce na základě jiné dohody o provedení práce. Dle téhož ustanovení je také nově potřeba, aby byla v dohodě uvedena doba, na kterou se tato dohoda uzavírá.

Na základě výše uvedené novely došlo k začlenění osob, které jsou činné na základě dohod o provedení práce i do ZNP, a to do § 5 odst. 1 písm. a) bodu 5, což s sebou přineslo i zvláštní úpravu podmínek účasti osob činných na základě těchto dohod v § 7a ZNP. Zaměstnanci, kteří jsou činní na základě dohody o provedení práce, se účastní nemocenského pojištění, pokud splňují podmínky dle § 6 odst. 1 písm. a) ZNP⁵⁸ a byl jim zúčtován započitatelný příjem v částce vyšší než 10 000 Kč.

Zaměstnanci činní na základě dohody o provedení práce se účastní nemocenského pojištění jen v těch kalendářních měsících po dobu trvání této dohody, do nichž jim byl zúčtován započitatelný příjem z dohody v částce vyšší než 10 000 Kč. Pokud tedy zaměstnanec dosáhne příjmu vyššího než tato částka, pak mu vzniká účast na důchodovém

⁵⁷ Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁸ Tyto podmínky již byly vymezeny v podkapitole věnované zaměstnancům v pracovním poměru.

pojištění a rovněž i povinnost platit pojistné. Pokud zaměstnanec vykonává v kalendářním měsíci činnost u téhož zaměstnavatele na základě více dohod o provedení práce, pak se dle § 7a odst. 3 ZNP účastní nemocenského pojištění také tehdy, pokud úhrn započitatelných příjmů z těchto dohod dosáhl v kalendářním měsíci částky vyšší než 10 000 Kč. Za téhož zaměstnavatele se přitom považuje též právní nástupce zaměstnavatele.

Zákon však nevylučuje, aby zaměstnanci uzavřeli více dohod u různých zaměstnavatelů, kdy u každé dohody bude rozhodný příjem nižší než výše uvedená částka. Pokud tedy za kalendářní měsíc nepřesáhne rozhodný příjem stanovenou částku u žádné z uzavřených dohod, zaměstnanec nebude nemocensky, a tím i důchodově pojištěn, protože se dohody u každého zaměstnavatele posuzují samostatně.⁵⁹ Jde tak o možnost, jak svým způsobem obejít zákon a vyhnout se zákonné povinnosti odvádět pojistné, i přesto, že celkový příjem ze všech dohod o provedení práce dosáhl rozhodné částky.

Dle ustanovení § 7a odst. 2 ZNP vzniká pojištění zaměstnanci činnému na základě dohody o provedení práce dnem, ve kterém poprvé po uzavření dohody o provedení práce začal vykonávat sjednanou práci a zaniká dnem, jímž uplynula doba, na kterou byla tato dohoda sjednána. Pokud jsou tedy splněny výše uvedené podmínky pro vznik účasti na nemocenském pojištění, vzniká i účast na důchodovém pojištění.

Druhou dohodou o činnosti mimo pracovní poměr je dohoda o pracovní činnosti, která však k subjektům, které jsou nemocensky a důchodově pojištěni, patřila již před 1. 1. 2012. Dohoda o pracovní činnosti může být se zaměstnancem uzavřena i tehdy, pokud rozsah práce nebude přesahovat v témže kalendářním roce 300 hodin. I v tomto případě došlo od 1. 1. 2012 ke změně vzhledem k tomu, že dřívější úprava stanovovala 150 hodin. Dle § 76 odst. 2 ZP však na základě dohody o pracovní činnosti není možné vykonávat práci v rozsahu překračujícím v průměru polovinu stanovené týdenní pracovní doby. Dodržování tohoto nejvýše přípustného rozsahu pracovní doby se posuzuje za celou dobu, na kterou byla dohoda o pracovní činnosti uzavřena, maximálně za období 52 týdnů.

Pro účast na nemocenském pojištění na základě dohody o pracovní činnosti jsou stanoveny stejné podmínky jako pro zaměstnance v pracovním poměru, které již byly výše rozebrány.

Pro úplnost je třeba uvést tzv. pojištění při zaměstnání malého rozsahu, kterým dle § 7 ZNP je zaměstnání, v němž jsou splněny podmínky pro účast na nemocenském pojištění, kromě podmínky, že sjednaný příjem z tohoto zaměstnání za kalendářní měsíc činí

⁵⁹ JOUZA, Ladislav. *Dohody o provedení práce podle novely zákoníku práce*. Národní pojištění, 2012, č. 2, str. 27.

alespoň částku rozhodnou pro účast na pojištění, protože byl sjednán příjem nižší než příjem rozhodný pro účast nebo dokonce nebyl započitatelný příjem sjednán vůbec. Zaměstnanec je tak pojištěn jen v těch kalendářních měsících po dobu trvání takového zaměstnání, kdy jeho příjem byl alespoň ve výši rozhodného příjmu. Účast se tak odvíjí v jednotlivých měsících v závislosti na výši finanční odměny. Pokud by tedy byla uzavřena dohoda o pracovní činnosti, u níž by příjem zaměstnance z činnosti byl nižší než 2 500 Kč, nebyl by z tohoto titulu důchodově pojištěn.⁶⁰

3.1.6 Soudci

Soudci jsou další skupinou, která je zahrnuta v ustanovení § 5 ZDP, a to v odst. 1 písm. g). Také účast soudců na důchodovém pojištění je podmíněna tím, že jsou účastni nemocenského pojištění, které vzniká dnem nástupu do funkce a zaniká dnem skončení výkonu funkce soudce.

Úprava postavení soudců v rámci důchodového pojištění se vztahuje na soudce působící na všech stupních soudů, tedy na soudce okresních, krajských a vrchních soudů, a také soudce Nejvyššího soudu, Nejvyššího správního soudu a Ústavního soudu. Přisedící se ovšem důchodového pojištění neúčastní. Je důležité zmínit, že státní zástupci a justiční čekatelé pod tuto skupinu nemohou spadat, protože svou činnost vykonávají v pracovním poměru, a proto je třeba je zařadit do skupiny dle § 5 odst. 1 písm. a), tedy zaměstnanci v pracovním poměru.⁶¹

3.1.7 Členové zastupitelstev územních samosprávných celků

Území České republiky se člení na obce jako základní územní samosprávné celky a kraje jako vyšší územní samosprávné celky s tím, že postavení obce je třeba vztáhnout i na hlavní město Prahu. Jak obce, tak i kraje jsou samostatně spravovány zastupitelstvy, což vede k další skupině osob, kterou je třeba vymežit.

Členové zastupitelstev jsou dle čl. 102 Ústavy České republiky voleni tajným hlasováním na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva na období čtyř let. Funkce člena zastupitelstva obce je dle § 70 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZO) funkcí veřejnou, při jejímž výkonu nesmí být zkrácen na právech vyplývajících z jeho pracovního nebo jiného obdobného poměru.

⁶⁰ Dle § 10 odst. 3 ZNP vzniká pojištění dnem, kdy byl příjem sjednán alespoň ve výši rozhodného příjmu nebo byl na tuto částku zvýšen.

⁶¹ GALVAS, M., GREGOROVÁ, Z.: *Sociální zabezpečení*. 2. vydání. Brno MU, 2005. str. 221.

Členové zastupitelstev jsou uvedeni v § 5 odst. 1 písm. h) ZDP. Dle tohoto ustanovení jsou při splnění zákonných podmínek účastní pojištění členové zastupitelstev územních samosprávných celků a zastupitelstev městských částí nebo městských obvodů územně členěných statutárních měst a hlavního města Prahy, kteří jsou pro výkon funkce dlouhodobě uvolněni nebo kteří před zvolením do funkce člena zastupitelstva nebyli v pracovním poměru, ale vykonávají funkci ve stejném rozsahu jako dlouhodobě uvolněni členové zastupitelstva. Přesto, že to ZO výslovně neuvádí, může jít i o člena zastupitelstva, který byl pro výkon funkce dlouhodobě uvolněn nejen z pracovního poměru, ale i z obdobného poměru, tedy i služebního.⁶²

Z § 71 odst. 4 ZO lze dovodit, že funkci člena zastupitelstva obce mohou vykonávat i ty osoby, které nebyly pro výkon funkce uvolněny. Pokud tyto osoby jsou v pracovním poměru, je třeba zmínit, že obec hradí zaměstnavatelům mimo jiné i pojistné na sociální zabezpečení. Vzhledem k tomu, že členy zastupitelstva, kteří se účastní důchodového pojištění na základě výše uvedeného ustanovení ZDP, mohou být jen ti, kteří byli pro výkon funkce uvolněni, lze shrnout, že členové zastupitelstva neuvolněni do této skupiny nenáleží a účastní se pojištění jako zaměstnanci v pracovním poměru, příp. v rámci jiné skupiny pojištěnců.

Aby tedy byly splněny podmínky § 5 odst. 1 písm. h) ZDP pro účast na důchodovém pojištění, musí jít o člena zastupitelstva, který buď nevykonává svou „běžnou“ pracovní činnost z důvodu výkonu funkce zastupitele nebo jde o zastupitele, který před začátkem výkonu své funkce nebyl v pracovním poměru, ale přesto vykonává funkci zastupitele ve stejném rozsahu jako zastupitelé dlouhodobě uvolněni. Výkon funkce by tak měl být hlavním zájmem zastupitele.

Stejné rozdělení členů zastupitelstva můžeme najít i v § 71 odst. 1 ZO. Je však třeba zdůraznit, že zastupitelé nejsou při výkonu své funkce v pracovním poměru ve vztahu k obci, která nepředstavuje jejich zaměstnavatele. Jde o výkon veřejné funkce, jejíž definici můžeme najít v § 201 ZP, který za výkon veřejné funkce pokládá plnění povinností vyplývajících z funkce, která je vymezena funkčním nebo časovým obdobím a obsazovaná na základě přímé nebo nepřímé volby nebo jmenováním podle zvláštních právních předpisů. Těmto členům zastupitelstva náleží za výkon jejich funkce odměna, kterou získávají ze strany obce z jejich rozpočtových prostředků.

⁶² VEDRAL, V., VÁŇA, L., BŘEŇ, J. Zákon o obcích (obecní zřízení). Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008, str. 409.

3.1.8 Poslanci a Senátoři Parlamentu ČR

Ustanovení § 5 odst. 1 písm. ch) ZDP zahrnuje početně velmi úzkou skupinu subjektů, a to poslance a senátory. Zákonodárná moc v České republice náleží Parlamentu České republiky, který se skládá z komory Poslanecké sněmovny a komory Senátu. Ústavou České republiky je stanoven počet členů obou těchto komor, a to tak, že Poslanecká sněmovna má 200 členů a Senát má členů 81. Do Poslanecké sněmovny může být zvolen každý občan České republiky, který již má právo volit a zároveň dosáhl alespoň věku 21 let. Členové Poslanecké sněmovny jsou voleni na dobu čtyř let. Senátorem se může stát rovněž každý občan České republiky, který má právo volit, s tím rozdílem, že dosáhl věku 40 let. Členové Senátu jsou voleni na šestileté volební období, přičemž každé dva roky dochází k obměně jedné třetiny Senátu.

Výkon funkce poslance nebo senátora není výkonem činnosti v pracovněprávním vztahu, ani ve služebním poměru, a proto nemohou být tyto osoby začleněny k zaměstnancům v pracovním poměru nebo k osobám ve služebním poměru. Na základě § 201 odst. 2 ZP lze dojít k závěru, že jde o výkon veřejné funkce. Definice veřejné funkce již byla uvedena v části věnované členům zastupitelstva, a proto není třeba ji zde již uvádět.

3.1.9 Prezident republiky, členové vlády a další osoby dle § 5 odst. 1 písm. i) ZDP

Do výčtu této široké skupiny patří prezident republiky, členové vlády, prezident, viceprezident a členové Nejvyššího kontrolního úřadu, členové Rady pro rozhlasové a televizní vysílání, předseda Energetického regulačního úřadu, členové Rady Ústavu pro studium totalitních režimů, členové Rady Českého telekomunikačního úřadu, finanční arbitr, zástupce finančního arbitra, Veřejný ochránce práv a zástupce Veřejného ochránce práv.

Vzhledem k obsáhlosti této skupiny subjektů a jejich různorodosti zde nebudou jednotlivě vymezeni. Je však třeba upozornit na funkci prezidenta republiky vzhledem k tomu, že v rámci právní úpravy představuje odchylku od ostatních výše uvedených subjektů. Prezident České republiky je hlavou státu a volí jej Parlament České republiky na společné schůzi obou komor. Volební období prezidenta republiky je stanoveno v délce pěti let s tím, že nikdo nemůže být zvolen více než dvakrát za sebou. Jako jediný subjekt z celé uvedené skupiny představuje výjimku z podmínky účasti na nemocenském pojištění, protože se pro účast na důchodovém pojištění a hodnocení doby důchodového pojištění považuje podmínka účasti na nemocenském pojištění za splněnou. Jde tedy o jakousi fikci účasti na tomto pojištění. Totéž se týká i placení pojistného na sociální zabezpečení, vzhledem

k tomu, že prezident republiky pojistné neodvádí, což si můžeme ověřit při nahlédnutí do § 3 ZPSZ, který obsahuje výčet subjektů povinných platit pojistné a kde prezident republiky uveden není. Tyto skutečnosti jsou stanoveny v § 105 ZDP.⁶³

Je otázka, zda v dnešní době úsporných opatření a reforem by se neměly vztahovat stejné podmínky účasti na nemocenském a důchodovém pojištění i na hlavu státu. Samozřejmě, že z této funkce plynou pro osobu, která ji zastává, výhody, ale i přesto jde o výjimku z principu jednotnosti. Dle zákona č. 48/2004 Sb., o zabezpečení prezidenta republiky po skončení funkce, ve znění pozdějších předpisů, má prezident republiky po skončení funkce a po skončení svého volebního období navíc nárok na rentu ve výši 50 000 Kč měsíčně, což znamená, že kromě této renty za výkon prezidentské funkce, má nárok i na dávky ze systému důchodového pojištění, a to bez povinnosti platit pojistné na sociální zabezpečení.

3.1.10 Dobrovolní pracovníci pečovatelské služby

Dalšími subjekty důchodového pojištění jsou dobrovolní pracovníci pečovatelské služby dle § 5 odst. 1 písm. j) ZDP. Tato skupina subjektů je upravena v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZoSS). Pečovatelská služba je dle § 40 odst. 1 tohoto zákona terénní nebo ambulantní služba poskytovaná osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu věku, chronického onemocnění nebo zdravotního postižení, a rodinám s dětmi, jejichž situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby. Služba poskytuje ve vymezeném čase v domácnostech osob a v zařízeních sociálních služeb zákonem vyjmenované úkony, kterými jsou zejména pomoc při zvládnutí běžných úkonů péče o vlastní osobu, pomoc při osobní hygieně nebo poskytnutí podmínek pro osobní hygienu, poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy, pomoc při zajištění chodu domácnosti a zprostředkování kontaktu se společenským prostředím.

Vzhledem k tomu, že jde o dobrovolné pracovníky pečovatelské služby, nejedná se o pracovní právní nebo obdobný pracovní poměr.⁶⁴ Je však třeba upozornit, že v § 115 odst. 2 ZoSS je stanoveno, že při poskytování sociálních služeb (tedy i pečovatelských služeb) působí rovněž dobrovolníci za podmínek stanovených zvláštním právním předpisem.⁶⁵ Tento předpis v § 5 odst. 4 stanoví, že dobrovolníkovi za výkon

⁶³ U prezidenta republiky se pro účast na pojištění a hodnocení doby pojištění považuje za splněnou podmínka účasti na nemocenském pojištění (§ 8) a zaplacení pojistného [§ 11 odst. 1 písm. a) a odst. 2].

⁶⁴ PŘIB, J., VOŘÍŠEK, V.: *Důchodové předpisy s komentářem 2010*. 6. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, 2010. str. 36.

⁶⁵ Zk. č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

dobrovolnické služby nenáleží odměna. Dobrovolníci dle tohoto zákona tedy vykonávají svou činnost zdarma bez nároku na jakékoli finanční ohodnocení, což se ovšem vztahuje na osoby, které se mohou účastnit důchodového pojištění dobrovolně, a to osoby vykonávající dlouhodobou dobrovolnickou službu na základě smlouvy uzavřené s vysílající organizací. Tyto osoby však budou vymezeny v kapitole věnované osobám dobrovolně se účastnících důchodového pojištění.

Dobrovolní pracovníci, kteří jsou pojištění povinně, získávají za svou činnost odměnu, což lze dovést již z toho, že jsou tyto osoby zařazeny v rámci ZDP mezi subjekty, které jsou ekonomicky aktivní.

3.1.11 Pěstouni

Do skupiny subjektů dle § 5 odst. 1 písm. k) ZDP patří ti pěstouni, kteří vykonávají pěstounskou péči v zařízeních pro výkon pěstounské péče dle zvláštního právního předpisu, kterým je zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZoSOD), nebo kterým je za výkon pěstounské péče vyplácena odměna náležející pěstounovi ve zvláštních případech dle zvláštního právního předpisu, jímž je zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZSSP).

V prvním případě jde tedy o výkon pěstounské péče ve zvláštním zařízení, která jsou k tomuto účelu určena a spravována příslušnými orgány, občanskými sdruženími nebo i jinými fyzickými či právnickými osobami v rámci poskytování sociálních služeb. O výkonu pěstounské péče v daném zařízení jeho zřizovatel uzavírá s pěstounem dle § 44 odst. 2 ZoSOD dohodu o výkonu pěstounské péče v zařízení s tím, že zřizovatel je povinen poskytovat pěstounovi za výkon pěstounské péče a za práce spojené s péčí o svěřené děti v zařízení odměnu. Tato povinnost plyne zřizovateli z § 45 odst. 2 písm. b) ZoSOD.

Druhým případem, kdy jsou pěstouni účastni důchodového pojištění, je pokud vykonávají pěstounskou péči mimo zařízení pro výkon pěstounské péče, ale i tak jim dle ZSSP náleží odměna. Dle § 40 odst. 1 ZSSP náleží pěstounovi odměna, pečuje-li pěstoun o dítě, které mu bylo svěřeno do pěstounské péče, a to až do zletilosti dítěte a poté po dobu, po kterou má dítě svěřené do pěstounské péče nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Odměna se zvyšuje v případě, kdy pečuje alespoň o tři děti nebo pokud pečuje o dítě, které je osobou závislou na péči jiné osoby ve II., III., IV.

Na závěr lze zmínit, že v budoucnu by se mohla zvýšit role pěstounské péče vzhledem k tomu, že Ministerstvo práce a sociálních věcí plánuje zrušení kojeneckých ústavů a péči

o děti tam zařazené by poté zajišťovala pěstounská péče. Zda však k těmto změnám dojde, ukáže až budoucnost.

3.1.12 Osoby ve výkonu trestu odnětí svobody zařazené do práce a osoby ve výkonu zabezpečovací detence

Osoby ve výkonu trestu odnětí svobody zařazené do práce a osoby ve výkonu zabezpečovací detence, které byly zařazené do práce, jsou dle § 5 odst. 1 písm. l) ZDP rovněž účastníky důchodového pojištění při splnění zákonem stanovených podmínek. Pokud jsou tyto osoby ke dni nástupu do výkonu trestu nebo zabezpečovací detence účastny nemocenského pojištění např. z důvodu pracovního poměru, toto pojištění dnem nástupu zaniká a vznikne opět až nástupem do zaměstnání po skončení výkonu trestu.⁶⁶Vzhledem k podmíněnosti účasti na nemocenském pojištění tak zaniká i účast na důchodovém pojištění. Je třeba zdůraznit, že zánik účasti nastane i v případě, pokud pracovní poměr nezanikl.⁶⁷

Osoby ve výkonu trestu odnětí svobody a jejich zaměstnávání je upraveno v zákoně č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZoVT). Dle § 29 tohoto zákona je odsouzený, který byl zařazen do práce, povinen pracovat, pokud je k práci zdravotně způsobilý. Na základě § 30 odst. 1 ZoVT věznice vytvářejí podmínky pro zaměstnávání odsouzených buď v rámci svého provozu, vlastní výroby nebo podnikatelské činnosti anebo smluvně u jiných subjektů. Odsouzeným přísluší dle § 33 téhož zákona odměna v závislosti na vykonané práci, jejíž výši a podmínky pro její poskytování Vláda České republiky stanoví nařízením č. 365/1999 Sb., a která se pro účely srážek daní a pojistného na sociální zabezpečení nebo zdravotní pojištění považuje za příjem ze závislé činnosti.

Pokud odsouzený projeví zájem o výkon práce, ale práce mu není zajištěna, je třeba tuto situaci vyložit tak, že během výkonu trestu je sice možné pracovní činnost vykonávat, ale jen když věznice pracovní příležitosti pro odsouzené zajistí.⁶⁸

Subjekty důchodového pojištění jsou dle § 5 odst. 1 písm. l) ZDP i osoby ve výkonu zabezpečovací detence, které byly zařazené do práce. Postavení těchto osob je upraveno

⁶⁶ § 10 odst. 8 ZNP

⁶⁷ PŘIB, J. *Zákon o nemocenském pojištění. Komentář*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009, str. 36.

⁶⁸ Zákon věznicím povinnost zajistit pracovní příležitosti nestanoví. K této otázce se vyjádřil Ústavní soud ve svém usnesení sp. zn. I. ÚS 1292/08-1, a to tak, že stěžovatel nebyl zkrácen ve svém právu na zaměstnání a na přiměřené hmotné zabezpečení, protože stát nemá povinnost zajistit právo na zaměstnání osobám, které se dopustily trestné činnosti a jsou proto ve vězení. Stát rovněž nemá povinnost umožnit osobám ve vazbě výkon práce. Osoby ve výkonu trestu odnětí svobody by ovšem nemohly být ani zařazené do evidence uchazečů o zaměstnání, protože by nemohly plnit povinnosti uchazečů právě z důvodu, že se nachází ve vězení.

zákonem č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZoVZD), ve kterém je v ustanovení § 23 vymezeno zaměstnávání chovanců ústavu. Dle odst. 1 tohoto ustanovení může být na žádost chovanci, který není zařazen do programu s pracovní terapií, umožněno pracovat v ústavu, ale může mu být nabídnuta jen taková práce, kterou může s přihlédnutím k jeho zdravotní způsobilosti bezpečně vykonávat výlučně v prostorách ústavu. Odměňování chovanců za jimi vykonávanou práci zajišťuje ústav, ale řídí se právními předpisy, které upravují odměňování odsouzených osob zařazených do zaměstnání ve výkonu trestu odnětí svobody.

V obou výše uvedených případech jde o osoby, které se určitým způsobem provinily vůči společnosti. Vzhledem k tomu, že stát vynakládá nemalé finanční prostředky nejen na zajištění fungování míst pro výkon trestu odnětí svobody či zabezpečovací detence, ale i na náklady na životní potřeby těchto osob, často i několik let, je správné, že těmto osobám ZDP stanovuje z jejich pracovní činnosti povinnost odvádět pojistné, čímž přispívají do systému důchodového pojištění.

3.1.13 Pracovníci v pracovním vztahu uzavřeném dle cizích předpisů

Dle § 5 odst. 1 písm. v) ZDP patří mezi účastníky důchodového pojištění i ti pracovníci, kteří vykonávají pracovní činnost v pracovním vztahu uzavřeném dle cizích právních předpisů.

Vzhledem k tomu, že jde o právní vztah s cizím prvkem, je třeba uvést i úpravu v zákoně č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním, ve znění pozdějších předpisů, kde je v § 16 uvedeno, že se poměry z pracovní smlouvy řídí právem místa, kde pracovník vykonává práci, pokud se strany nedohodnou na něčem jiném. Pokud však vykonává práci zaměstnanec v jednom státě na základě pracovního poměru s organizací se sídlem v jiném státě, je rozhodné právo sídla organizace.

V tomto případě je však pro účast pracovníků na nemocenském a důchodovém pojištění rozhodné místo, kde svou výdělečnou činnost vykonávají. Jde o hraniční určovatel tzv. *lex loci laboris*, což je území České republiky. Proto v případě, že je pracovní činnost vykonávána na území České republiky, bude se účast na pojištění řídit českou právní úpravou⁶⁹ i přesto, že se samotný pracovněprávní vztah řídí právní předpisy jiného státu.⁷⁰

⁶⁹ Uvedené ovšem neplatí bezvýjimečně vzhledem k tomu, že je třeba postupovat dle uzavřených mezinárodních smluv o sociálním zabezpečení, a na základě členství České republiky v Evropské unii je třeba použít i nařízení

3.1.14 Společníci a jednatelé S.R.O. a K.S., členové družstva a další osoby

V rámci předchozích kapitol již bylo uvedeno, že od 1. 1. 2012 došlo ke změnám v okruhu osob, které jsou důchodově pojištěny. Osobní rozsah tohoto pojištění byl tak rozšířen na nové subjekty. Tato nová úprava však má původ zejména v novele ZNP, která byla provedena zákonem č. 470/2011 Sb. a jejímž účelem bylo zejména sjednotit okruh nemocensky a důchodově pojištěných osob.⁷¹ Tato skutečnost se také projevila právě u společníků a jednatelů společností s ručeným omezeným a komanditistů komanditních společností.

Společníci a jednatelé s. r. o. a komanditisté k. s. se účastní důchodového pojištění, pokud vykonávají pro společnost práci mimo pracovněprávní vztah, za niž jsou společností odměňováni.⁷² Důchodového pojištění se však tyto osoby účastnily i před výše uvedenou novelou. Je třeba upozornit, že jsou v rámci této skupiny nově účastni pojištění také ředitelé obecně prospěšných společností, jestliže mimo pracovněprávní vztah vykonávají pro tuto společnost práci, za kterou jsou společností odměňováni.

Do konce minulého roku platilo, že společníci, jednatelé a komanditisté výše uvedených společností byli z nemocenského pojištění vyloučeni, ale na základě současné úpravy v ZNP se tohoto pojištění již účastní.⁷³ Dle důvodové zprávy k výše uvedené novele ZNP byla hlavní příčinou této změny skutečnost, že úprava před 1. 1. 2012 vytvořila nerovné postavení výdělečně činných osob, z nichž některé nebyly pojištěny ani nemocensky ani důchodově a některé pouze důchodově.

Co se týče ředitelů obecně prospěšných společností, od počátku letošního roku jsou také nově zařazeni mezi osoby účastnící se důchodového pojištění. Pro jejich pracovní činnost platí, že musí být vykonávána mimo pracovněprávní vztah pro společnost, která jej za vykonanou činnost odměňuje.⁷⁴ Pro obecně prospěšné společnosti je charakteristické, že jde o právnické osoby, které poskytují veřejnosti obecně prospěšné služby za předem

č. 883/2004/ES ze dne 29. dubna 2004 o koordinaci systémů sociálního zabezpečení, a co se týče pracovněprávních vztahů nařízení č. 593/2008 ze dne 17. června 2008 o právu rozhodném pro smluvní závazkové vztahy (Řím I).

⁷⁰ PŘIB, J., VORÍŠEK, V.: *Důchodové předpisy s komentářem* 2010. 6. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, 2010. str. 46.

⁷¹ HULEC, Vít. *Okruh pojištěných osob od 1. ledna 2012. Rozhodný příjem*. Národní pojištění, 2012, č. 2, str. 11.

⁷² § 5 odst. 1 písm. w) ZDP

⁷³ Přitom ještě před rokem 2009 se jednatelé a společníci s. r. o. nemocenského pojištění účastnili. Vládní návrh na vydání ZNP č. 1005/0, mimo jiné odůvodnil zúžení okruhu pojištěných osob o společníky s. r. o. tak, že mají možnost konat práci pro společnost na základě některého z pracovněprávních vztahů nebo jí mohou konat bez uzavření jakéhokoliv pracovněprávního vztahu. Účast jim tak může vzniknout v rámci jiné skupiny pojištěnců.

⁷⁴ Úprava těchto společností je obsažena v zákoně č. 248/1995 Sb., o obecně prospěšných společnostech (dále jen ZOPS), ve znění pozdějších předpisů.

stanovených a pro všechny uživatele stejných podmínek, a zisk vytvořený těmito společnostmi má být použit jen na poskytování těchto služeb. Ředitel takové společnosti může být jen fyzickou osobou a dle § 9a je statutárním orgánem společnosti, řídí její činnost a jedná jménem společnosti navenek.

Nově jsou do okruhu pojištěných osob zařazeni i prokuristé, a to tehdy, pokud se jejich příjem z činnosti prokuristy považuje za příjem ze závislé činnosti podle zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZDZP).⁷⁵ Prokura může být udělena jen fyzické osobě a podnikatel jí zmocňuje prokuristu ke všem právním úkonům, k nimž dochází při provozu podniku.⁷⁶

V rámci § 5 ZDP byl také vytvořen na základě novely ZNP nový odst. 2, který zahrnuje již v předchozích kapitolách zmíněné členy kolektivních orgánů právnické osoby, kteří jsou za činnost v těchto orgánech odměňováni, pokud se jejich příjem za činnost v těchto orgánech považuje za příjem ze závislé činnosti nebo za funkční požitky podle ZDZP. Toto ustanovení se vztahuje na všechny právnické osoby, jako jsou například obchodní společnosti, nadace, družstva nebo obecně prospěšné společnosti, a v jejich rámci na všechny kolektivní orgány.⁷⁷ Členové těchto kolektivních orgánů (pro tyto orgány lze uvést jako příklad představenstvo akciové společnosti či dozorčí radu) vykonávají činnost, za kterou jsou následně odměňováni. Do této skupiny patří také členové družstva, ač nejsou výslovně uvedeni, pokud mimo pracovněprávní vztahy vykonávají činnost v orgánech družstva za odměnu, jejíž výše je předem určena, pokud výkon této činnosti není dle stanov družstva považován za výkon práce pro družstvo.

Dále je nově upravena účast likvidátorů, kteří se účastní důchodového pojištění, pokud se jejich příjem z činnosti likvidátora považuje za příjem ze závislé činnosti podle ZDZP. Spíše stručnou právní úpravu postavení likvidátora můžeme najít v OBZ, a to v § 70 a násl. Likvidátorem může být jen fyzická osoba, pokud zákon nestanoví jinak, která je do funkce jmenována statutárním orgánem likvidované společnosti s tím, že jmenováním na něj přechází oprávnění statutárního orgánu jednat jménem společnosti a stává se orgánem společnosti.

Poslední skupinou osob, která se nově účastní důchodového pojištění, jsou vedoucí organizačních složek právnické osoby, která má sídlo ve státě, s nímž Česká republika neuzavřela mezinárodní smlouvu o sociálním zabezpečení, pokud je tato složka zapsána v obchodním rejstříku a místo výkonu práce těchto vedoucích je trvale v České republice.

⁷⁵ § 5 odst. 1 písm. x) ZDP

⁷⁶ § 14 OBZ

⁷⁷ HULEC, Vít. *Okruh pojištěných osob od 1. ledna 2012. Rozhodný příjem*. Národní pojištění, 2012, č. 2, str. 12.

Toto vymezení je pak dále upřesněno v § 167c ZNP tak, že tato organizační složka plní úkoly zaměstnavatele podle tohoto zákona u vedoucích zaměstnanců této právnické osoby, jejichž místo výkonu práce je trvale v České republice. Jde tak o organizační složky, které jsou zapsány v obchodním rejstříku v ČR a zároveň je v ČR vykonávána i pracovní činnost vedoucích těchto složek.

3.2 Osoby povinně pojištěné nevykonávající pracovní činnost

Osoby, které jsou uvedeny v § 5 odst. 1 písm. m) až u), jsou osoby, které nevykonávají pracovní činnost, ale i přesto se důchodového pojištění účastní. Od 1. 1. 2012 byla do § 5 odst. 1 písm. y) navíc nově přidána skupina osob, kterým je poskytována zvláštní ochrana a pomoc na základě zvláštního právního předpisu, pokud podle vyjádření orgánu k poskytování zvláštní ochrany a pomoci nemohou vykonávat výdělečnou činnost, která bude spolu s dalšími osobami následně rozebrána. Dle § 12 odst. 1 ZDP všechny tyto uvedené osoby získávají při splnění zákonem stanovených podmínek náhradní dobu pojištění. Tento pojem byl rozebrán již v kapitole věnované základním pojmům důchodového pojištění, a proto odkazují na ni.

U osob povinně pojištěných, které nevykonávají pracovní činnost, se výrazně projevuje zásada solidarity. Vzhledem k tomu, že tyto osoby v určitém období svého života právě nevytvářejí hodnoty a nepřispívají do systému důchodového pojištění, ostatní subjekty uznávají jejich životní situaci. Do jisté míry lze říci, že se objevuje u těchto osob i princip zásluhovosti, vzhledem k tomu, že tyto subjekty získávají účast na důchodovém pojištění i přesto, že si zrovna nezajišťují svou činností finanční prostředky. Jak bylo již uvedeno, tyto osoby vykonávají činnost, kterou společnost pokládá za stejně záslužnou a důležitou jako u osob, které pracovní činnost vykonávají. Svým způsobem si tedy tyto osoby „zaslouží“ získat za svou činnost účast na důchodovém pojištění.

3.2.1 Osoby soustavně se připravující na budoucí povolání

První skupinou ve výčtu osob, které sice nevykonávají pracovní činnost, ale přesto jsou povinně důchodově pojištěné, jsou dle § 5 odst. 1 písm. m) ZDP osoby, které se připravují soustavně na budoucí povolání. Je třeba uvést, že oproti ostatním skupinám osob v této kapitole se liší osoby soustavně se připravující na budoucí povolání tím, že je vymezena nejen vlastní činností, tedy studiem, ale také z hlediska dosažení určitého věku a s ohledem na dobu, kdy byla daná činnost vykonávána. Dle výše uvedeného ustanovení platí, že osoby, které se

soustavně připravují na budoucí povolání, jsou důchodově pojištěny po dobu prvních šesti let tohoto studia, které následovaly po dosažení 18 let v období před rokem 2010.

Současná právní úprava účasti osob soustavně se připravujících na budoucí povolání byla vložena do ZDP na základě zákona č. 306/2008 Sb. a je účinná od 1. ledna 2010. Před tímto datem se osoby, které studovaly na střední či vyšší odborné škole nebo na vysoké škole v České republice po dobu prvních šesti let studia po dosažení 18 let, pojištění účastnily. Tato doba byla považována za náhradní dobu pojištění, a proto s touto účastí na důchodovém pojištění nebyla spojena povinnost odvádět pojistné. Co se týče studia před 1. lednem 1996, lze odkázat na § 13 odst. 1 a 2 ZDP a podkapitoly věnované době a náhradní době pojištění. Od počátku roku 2010 však studium není již ani náhradní dobou pojištění a nevzniká tedy účast na důchodovém pojištění.

Pokud však to osoba, která se soustavně připravuje na budoucí povolání, uzná za potřebné, může si zajistit ze své vůle účast na důchodovém pojištění. Studentům se nabízí například možnost, aby vstoupili do zaměstnání a začali vykonávat pracovní činnost. V tomto případě by se již neposuzovali jako studenti, ale například jako zaměstnanci v pracovním poměru dle § 5 odst. 1 písm. a), s tím, že je třeba, aby daná výdělečná činnost byla vykonávána v potřebném rozsahu a založila tak účast na nemocenském pojištění a tím i na pojištění důchodovém. Pojistné na sociální zabezpečení již odvádí za zaměstnance zaměstnavatel.

Další možností, kterou lze pro založení účasti na důchodovém pojištění využít, je dle § 6 odst. 1 písm. b) ZDP dobrovolná účast na důchodovém pojištění pro osoby starší 18 let, které se soustavně připravují na budoucí povolání studiem na střední nebo vysoké škole v České republice, pokud podají přihlášku k účasti na pojištění. O dobrovolné účasti bude ovšem podrobněji pojednáno v samostatné kapitole o osobách dobrovolně účastných důchodového pojištění.

Jako třetí možnost, kterou může osoba soustavně se připravující na budoucí povolání založit účast, je začít vykonávat samostatnou výdělečnou činnost. Pokud jde o studenty do 26 let, kteří vykonávají samostatnou výdělečnou činnost, jejich činnost se považuje za vedlejší samostatnou výdělečnou činnost. Pojistné při výkonu této činnosti bude osoba platit jen tehdy, pokud daňový základ ze samostatné výdělečné činnosti dosáhl výše zakládající povinnou účast na důchodovém pojištění nebo pokud sama podá přihlášku k účasti.⁷⁸

⁷⁸ Z informací ČSSZ. *Musí studenti a absolventi škol platit pojistné na sociální zabezpečení?*. Národní pojištění, 2010, č. 8-9, s. 14.

Pokud se po ukončení studia absolventi přihlásí k evidenci na úřadě práce, účast na důchodovém pojištění jim sice vznikne, ale již v rámci jiné skupiny subjektů. Osoby, které se ucházejí o zaměstnání, je třeba zařadit do skupiny osob vedených v evidenci úřadu práce jako uchazečů o zaměstnání dle § 5 odst. 1 písm. n) ZDP, o které bude pojednáno následně. Pokud však absolvent ani nenastoupí do práce, ani se nezaregistruje jako uchazeč o zaměstnání, účast na důchodovém pojištění této osobě nevzniká.

3.2.2 Osoby vedené v evidenci úřadu práce jako uchazeči o zaměstnání

Dle § 5 odst. 1 písm. n) ZDP jsou účastny důchodového pojištění osoby vedené v evidenci úřadu práce jako uchazeči o zaměstnání po dobu, po kterou:

- náleží uchazeči podpora v nezaměstnanosti nebo podpora při rekvalifikaci,
- v rozsahu nejvýše tří let též po dobu, po kterou jim tato podpora v nezaměstnanosti nebo podpora při rekvalifikaci nenáleží s tím, že tato doba tří let se zjišťuje zpětně ode dne vzniku nároku na důchod,
- doba, po kterou podpora v nezaměstnanosti nebo podpora při rekvalifikaci nenáležela před dosažením věku 55 let, se do ní započítává v rozsahu nejvýše 1 roku

Dle § 24 zákona č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZoZ) je uchazečem o zaměstnání fyzická osoba, která osobně požádá o zprostředkování vhodného zaměstnání krajskou pobočku úřadu práce, v jejímž územním obvodu má bydliště, a při splnění zákonem stanovených podmínek je úřadem práce zařazena do evidence uchazečů o zaměstnání. Fyzická osoba se zařadí do evidence uchazečů o zaměstnání dnem podání písemné žádosti o zprostředkování zaměstnání.

Nárok na podporu v nezaměstnanosti má ten uchazeč o zaměstnání, který dle § 39 ZoZ získal v rozhodném období, kterým jsou poslední 3 roky před zařazením do evidence uchazečů o zaměstnání, zaměstnáním nebo jinou výdělečnou činností dobu důchodového pojištění podle zvláštního právního předpisu (kterým je ZDP) v délce alespoň 12 měsíců. Jako příklad lze uvést situaci, kdy v posledních třech letech před zařazením do evidence uchazečů subjekt rok a půl vykonával činnost příslušníka Policie ČR, čímž získal potřebnou dobu pojištění pro nárok na podporu. Účast na důchodovém pojištění se bude počítat po celou dobu, po kterou má uchazeč o zaměstnání nárok na podporu, a dále v rozsahu nejvíce tří let po

dobu, po kterou již nárok na podporu nemá (z tohoto pravidla je však dále uvedena výjimka).⁷⁹

Podmínkou dle téhož ustanovení také je, že uchazeč o zaměstnání požádal krajskou pobočku Úřadu práce, u které je veden v evidenci uchazečů o zaměstnání, o poskytnutí podpory v nezaměstnanosti, a že ke dni, k němuž má být podpora v nezaměstnanosti přiznána, není poživitelem starobního důchodu. Pobírání starobního důchodu se tedy s podporou v nezaměstnanosti vylučuje. Co se týče nároku na podporu při rekvalifikaci, dle § 40 odst. 1 ZoZ má na podporu nárok uchazeč o zaměstnání, který se účastní rekvalifikace zabezpečované krajskou pobočkou Úřadu práce. Ani u této podpory nesmí být uchazeč o zaměstnání ke dni, k němuž má být podpora přiznána, poživitelem starobního důchodu.

Do doby účasti na důchodovém pojištění dle § 5 odst. 1 písm. n) ZDP se však započítá nejvýše v rozsahu jednoho roku doba, kdy podpora v nezaměstnanosti nebo při rekvalifikaci nenáležela před dosažením věku 55 let. Jinými slovy, pokud dojde k situaci, kdy je v evidenci uchazečů o zaměstnání vedena osoba, která zatím nedosáhla 55 let, pak se této osobě plně započte doba, kdy měla nárok na podporu v nezaměstnanosti nebo na podporu při rekvalifikaci, ale doba, po kterou již na tyto podpory nárok neměla, se jí započte maximálně v rozsahu jednoho roku.

K tomuto omezení došlo s účinností od 1. 1. 2009, je však otázkou, zda je to spravedlivé, aby věková hranice byla určena až na 55 let, když v současné ekonomické situaci mají problém najít nové zaměstnání i osoby, které jsou o dost mladší. Proto by bylo vhodné, aby hranice byla hranice snížena nebo úplně odstraněna a osobám, které se skutečně snaží najít si práci, se započte i doba, kdy již nemají nárok na podporu, v rozsahu tří let a určitým způsobem se kompenzoval velký nedostatek pracovních příležitostí a negativní následky ztráty zaměstnání ve vyšším věku. Zvláště ty osoby, které se již blíží důchodovému věku, mají téměř jistotu, že je již nikdo nezaměstná. Za dobu vedení v evidenci na úřadu práce se jim započte jen výše uvedená doba, a pokud jim potřebná doba pojištění i po té chybí, ani dobrovolná účast není pro tyto osoby obvykle možností, protože s dobrovolnou účastí je

⁷⁹ V souvislosti s rozhodným obdobím pro nárok na podporu lze uvést též rozsudek Nejvyššího správního soudu sp. zn. 6 Ads/2004 ze dne 16. 11. 2005, ve kterém dospěl k závěru, že dobou zaměstnání pro účel nároku na hmotné zabezpečení uchazeče o zaměstnání (dnes podpora v nezaměstnanosti) je také doba, po kterou byl uchazeč zařazen k výkonu prací u subjektu, jehož zřizovatelem nebo většinovým vlastníkem nebyl stát, tuto práci vykonával, byl za ni odměňován a byl poplatníkem příspěvku na státní politiku zaměstnanosti. V daném případě šlo o výkon trestu odnětí svobody a Nejvyšší správní soud dospěl k závěru, že i pracovní činnost za odměnu při výkon trestu lze považovat za zaměstnání rozhodné pro posouzení nároku na podporu. Ohledně důchodového pojištění osob ve výkonu trestu odnětí svobody lze odkázat na předcházející kapitoly.

spojena povinnost odvádět pojistné. Proto může být tato situace pro osoby bez příjmu velmi tíživá.

Ustanovení § 5 odst. 1 písm. n) ZDP dále určuje, že se do doby účasti na pojištění nezapočítává doba účasti na pojištění dle § 6 odst. 1 písm. a) a odst. 2 a doba výkonu výdělečné činnosti, která nebrání zařazení a vedení v evidenci uchazečů o zaměstnání, a to i když tato činnost zakládá účast na pojištění. ZDP tak vylučuje započtení doby takové činnosti⁸⁰ a doby dobrovolné účasti na důchodovém pojištění do doby účasti na pojištění z titulu uchazeče o zaměstnání.

Pokud uplyne doba, po kterou je osoba vedená v evidenci úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání, během níž je účastna důchodového pojištění, i přesto si může tato osoba zajistit účast na základě § 6 odst. 1 písm. a) ZDP. Jde-li o osobu starší 18 let a podá přihlášku k účasti na pojištění, bude i přesto, že jí nenáleží podpora v nezaměstnanosti nebo podpora při rekvalifikaci, důchodově pojištěna. Podstatnou podmínkou této účasti je ovšem povinnost odvádět pojistné. Dobrovolná účast těchto osob bude rozebrána v následujících kapitolách.

3.2.3 Osoby se zdravotním postižením zařazené v teoretické a praktické přípravě pro zaměstnání

Osoby se zdravotním postižením jsou definovány v § 67 odst. 2 ZoZ jako fyzické osoby, které orgán sociálního zabezpečení uznal invalidními v prvním, druhém nebo třetím stupni. Co se týče pojmu invalidity, její stupeň je posuzován dle míry poklesu pracovní schopnosti, z důvodu dlouhodobě nepříznivého stavu (ten byl definován v kapitole věnované základním pojmům). Pro stanovení invalidity je však důležité, aby pokles nastal nejméně o 35 %.

Dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav sice byl již vymezen v kapitole věnované základním pojmům, ale lze alespoň v krátkosti uvést, že i ZoZ obsahuje ustanovení, které definuje dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav, a to § 67 odst. 4 ZoZ, jako nepříznivý stav, který podle poznatků lékařské vědy má trvat déle než jeden rok a podstatně omezuje psychické, fyzické nebo smyslové schopnosti, a tím i schopnost pracovního uplatnění.

V ZoZ najdeme v § 71 i vymezení přípravy těchto osob na zaměstnání, a to tak, že zahrnuje teoretickou a praktickou přípravu na budoucí povolání podle zvláštních právních

⁸⁰ Takovou činností dle ZoZ § 25 odst. 3 je výkon činnosti na základě pracovního nebo služebního poměru, pokud měsíční výdělek nepřesáhne polovinu minimální mzdy, nebo výkon činnosti na základě dohody o provedení práce nebo dohody o pracovní činnosti, pokud měsíční odměna nebo odměna připadající na 1 měsíc za období, za které přísluší, nepřesáhne polovinu minimální mzdy.

předpisů⁸¹, přípravu na práci a specializované rekvalifikační kurzy. Těmto osobám se poskytuje zvýšená ochrana na trhu práce.

Doba, po kterou se tyto osoby připravují pro zaměstnání, je náhradní dobou pojištění a zakládá účast na důchodovém pojištění bez povinnosti odvádět pojistné.

3.2.4 Osoby konající vojenskou službu v ozbrojených silách ČR a osoby konající civilní službu

V § 5 odst. 1 písm. p) ZDP jsou jako osoby účastné na důchodovém pojištění při splnění podmínek stanovených tímto zákonem uvedeny osoby konající vojenskou službu v ozbrojených silách České republiky, pokud nejde o vojáky z povolání a vojáky v další službě, a v § 5 odst. 1 písm. q) ZDP jsou pak uvedeny osoby konající civilní službu. Pro obě tyto skupiny platí, že výkon činnosti těchto osob zakládá účast na důchodovém pojištění, přičemž doba této účasti je posuzována jako náhradní doba pojištění.

Co se týče první skupiny, pak je důležité ji odlišit od skupiny dle § 5 odst. 1 písm. b) ZDP, v níž jsou mimo jiné uvedeni i vojáci z povolání, kteří se účastní důchodového pojištění na základě služebního poměru. Osoby konající vojenskou službu v ozbrojených silách České republiky nejsou vojáky z povolání, ale dle zákona č. 585/2004 Sb., o branné povinnosti a jejím zajišťování, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZBP), jde o osoby konající vojenskou službu v ozbrojených silách České republiky v základní přípravě. Touto službou je tedy míněna základní příprava, kterou je dle § 10 ZBP výcvik v ovládnutí vojenských zbraní a vojenské techniky a výcvik v plnění bojových úkolů před povoláním do služebního poměru vojáka z povolání, která trvá tři měsíce před povoláním do služebního poměru, kdy se z této osoby teprve stává voják z povolání.

Dále do této skupiny spadají i osoby, které absolvují vojenské cvičení, které je přípravou vojáka v záloze k plnění úkolů ozbrojených sil, a dle odst. 2 téhož ustanovení i výjimečné vojenské cvičení, které vykonává voják v záloze, vyžadují-li to záchranné práce při živelných pohromách nebo při jiných závažných situacích ohrožujících životy, zdraví, životní prostředí nebo značné majetkové hodnoty.

Co se týče civilní služby, šlo dle zákona č. 18/1992 Sb., o civilní službě (účinnosti tento zákon pozbyl 31. 12. 2004) o službu, která byla pro občana povinná, pokud občan podléhal služební povinnosti, ale z důvodu svědomí nebo náboženského vyznání odmítal vykonávat vojenskou základní službu nebo vojenská cvičení. Šlo tedy o činnost nahrazující vojenskou

⁸¹ Např. zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání.

službu. Ke zrušení civilní služby došlo v souvislosti se zrušením vojenské služby a profesionalizací armády.

Jak již bylo uvedeno, doba výkonu této činnosti je náhradní dobou účasti na důchodovém pojištění, a proto s touto účastí není spojena povinnost platit pojistné, což představuje jeden z rozdílů oproti vojákům z povolání, kteří na základě svého služebního poměru získávají dobu pojištění, se kterou je spojena povinnost pojistné odvádět.

3.2.5 Osoby pečující o jiné osoby

Mezi osobami, které se účastní důchodového pojištění, lze najít také ty, kterým vzniká účast na důchodovém pojištění na základě jejich činnosti, kterou lze považovat za velmi záslužnou, a to péči o jiné osoby, které z různých důvodů nejsou schopny se o sebe postarat a být soběstačnými. ZDP stanoví obdobnou podmínku péče o jinou osobu pro tyto subjekty:

- dle § 5 odst. 1 písm. r) ZDP osoby osobně pečující o dítě ve věku do čtyř let,
- dle písm. s) téhož ustanovení osoby, které pečují osobně o osobu mladší 10 let, která je závislá na péči jiné osoby v prvním stupni, kdy je tato osoba lehce závislá, v druhém stupni středně těžce závislá, ve třetím stupni těžce závislá a ve čtvrtém stupni úplně závislá, pokud spolu žijí v domácnosti (podmínka domácnosti se nevyžaduje, jde-li o blízkou osobu)⁸²

První skupina subjektů, tedy osoby, které pečují osobně o dítě ve věku do čtyř let, je zajímavá již tím, že dle § 196 ZP se rodičovská dovolená poskytuje matce dítěte po skončení mateřské dovolené a otci od narození dítěte, a to v rozsahu, o jaký požádají, ne však déle než do doby, kdy dítě dosáhne věku 3 let. Kdežto péče o dítě se pro účely hodnocení účasti na důchodovém pojištění bere v potaz až do věku čtyř let dítěte. Kdo může být osobou, která o dítě pečuje, můžeme dovodit z § 20 odst. 1 a 2 (viz. kapitola 2.3).

Doba péče o dítě se dlouhou dobu hodnotila jako náhradní doba pojištění pouze ženám. Ke změně došlo až od 1. ledna 1996, kdy se může počítat doba péče o dítě jako náhradní doba pojištění i mužům. K diskriminaci mužů oproti ženám docházelo na základě dřívější úpravy také z toho důvodu, že se pro účely důchodového pojištění muž považoval za osobu pečující o dítě ve věku do čtyř let, jen pokud podal přihlášku k účasti na pojištění nejpozději do dvou let od skončení péče o dítě.

⁸² Pro úplnost je třeba uvést, že osoby blízké jsou vymezeny v § 24 ZDP, a to tak, že za osoby blízké se považují manželé, příbuzní v řadě přímé, děti, sourozenci, zeť, snacha a manžel rodiče, a to kteréhokoli z manželů.

Ústavní soud ve svém nálezu Pl. ÚS 42/04 ze dne 6. června 2006 ohledně této skutečnosti došel k závěru, že vzhledem k tomu, že pro účast žen na důchodovém pojištění z důvodu péče o dítě do čtyř let věku ZDP žádnou administrativní podmínku, na rozdíl od mužů, nestanovil, čímž tak došlo k založení zřejmé nerovnosti. Tato úprava měla sloužit zejména k zabránění hodnocení jedné doby více pojištěncům za účelem ochrany veřejného zájmu, kterým bylo účelné hospodaření s finančními prostředky. Dle Ústavního soudu však ochranou tohoto veřejného zájmu došlo k založení výrazné nerovnosti a diskriminaci mužů pečujících o děti do čtyř let a jedná se tak zejména o diskriminaci mužů ve vztahu k právu na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří dle čl. 30 odst. 1 Listiny základních práv a svobod. Muži tak byli diskriminováni bez ohledu na skutečnost, že se nacházeli ve srovnání se ženami v úplně stejném právním postavení.

Dle § 85 odst. 3 zákona č. 582/1991 Sb. o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZOSP), žena dokládá výchovu a péči o dítě do 4 let před 1. červencem 2007 svým čestným prohlášením a rodným listem dítěte nebo jiným dokladem o vztahu k dítěti, pokud z důvodu výchovy dítěte uplatňuje nárok na nižší důchodový věk a požaduje započtení této doby. Naproti tomu doba péče muže o dítě ve věku do 4 let, jde-li o dobu péče o toto dítě po 31. prosinci 1995 do 30. června 2007 se prokazuje dle § 85 odst. 2 ZOPS rozhodnutím okresní správy sociálního zabezpečení o době a rozsahu této péče. Návrh na zahájení tohoto řízení se pak podává na předepsaném tiskopisu, který lze podat nejdříve po skončení péče nebo v době jejího trvání v souvislosti s podáním žádosti o přiznání důchodu, nejpozději však do dvou let od skončení péče.

Co se týče doby, po kterou byla vykonávána péče o dítě do čtyř let od 30. června 2007, zde se již právní úprava sjednocuje a postup pro prokázání této doby je stejný pro muže i ženy. Doba péče se dokládá čestným prohlášením na předepsaném tiskopise při uplatnění žádosti o důchod a rodným listem dítěte nebo jiným dokladem o vztahu k dítěti. Pokud je v dané rodině více dětí, může nastat situace, kdy se žena bude účastnit důchodového pojištění na základě péče o jedno dítě a muž se bude rovněž účastnit důchodového pojištění z titulu péče o druhé dítě s tím, že se započte náhradní doba péče oběma. Tento případ však může nastat, jen pokud bude o konkrétní dítě muž nebo žena skutečně osobně pečovat a ve větším rozsahu než druhý rodič dítěte.⁸³

Lze si však položit otázku jak tomu bude tehdy, když bude o dítě pečovat jiná osoba než matka nebo otec. Sám § 5 ZDP žádné podmínky, kromě osobní péče o dítě do 4 let, nestanoví;

⁸³ PŘIB, J.: *Důchodové pojištění v České republice*. Olomouc : ANAG, 2000. str. 69.

zákon tedy neurčuje, že by získání doby pojištění na základě péče o dítě bylo podmíněno rodičovstvím. Můžeme vyjít i z rozsudku Krajského soudu v Ústí nad Labem sp. zn. 7 Co 158/60 ze dne 21. 6. 1960, který dovozuje, že není vyloučenou, aby z důvodů péče o dítě byla započtena jako náhradní doba pojištění i doba, kdy babička pečovala o svého vnuka. Musí tak tedy jít o osobní péči, která bude představovat podstatnou část, která je dítěti poskytována.

Pokud má být péče o dítě ze strany ženy, která zakládá účast na důchodovém pojištění, důvodem ke sníženému důchodovému věku, pak musí být ještě splněna další podmínka, a to výchovy, která je stanovena ZDP v § 32 odst. 4. I o tomto případě se v poslední době mluví jako o diskriminaci mužů oproti ženám, kdy zákon zakládá neodůvodněnou nerovnost mezi pohlavími, pokud splní stanovenou podmínku výchovy a péče o dítě.

Ústavní soud se ve svém nálezu sp. zn. Pl. ÚS 53/04-1 ze dne 16. 10. 2007 vyjádřil tak, že určitá zákonná úprava, jež zvýhodňuje jednu skupinu osob oproti jiným, nemůže být sama o sobě označena za porušení principu rovnosti. Zákonodárce má určitý prostor k úvaze, zda takové preferenční zacházení zakotví. Musí přitom dbát o to, aby zvýhodňující přístup byl založen na objektivních a rozumných důvodech a aby mezi tímto cílem a prostředky k jeho dosažení existoval vztah přiměřenosti. Ústavní soud je tak toho názoru, že zrušením zvýhodnění žen by nedošlo k nastolení rovnosti obou pohlaví ve vztahu k právu na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří. Přesto však v důvodové zprávě k novele ZDP, která začala platit od 1. 1. 2012, bylo navrženo, aby se zrychlilo po roce 2018 tempo zvyšování důchodového věku žen ze 4 na 6 kalendářních měsíců za každý kalendářní rok až do úplného sjednocení důchodového věku mužů a žen.⁸⁴

Druhou skupinou subjektů jsou osoby, které osobně pečují o osoby, které jsou závislé na jejich péči. Aby se pečující osoba účastnila důchodového pojištění, musí být splněna podmínka, že jde o závislou osobu do deseti let věku a svou závislostí na jiné osobě patří do některého ze stupňů závislosti, které jsou vymezeny v § 8 ZoSS. Jde celkem o čtyři stupně závislosti osoby, o kterou je pečováno, kdy může jít o osobu lehce závislou, středně těžce závislou, těžce závislou a úplně závislou, a to dle počtu úkonů základních životních potřeb, které osoba z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu neovládá. Čím více úkonů základních životních potřeb (např. stravování, péče o zdraví, orientace) osoba, o niž je pečováno nezvládá, tím vyšší stupeň závislosti je pro ni stanoven.

⁸⁴ O této problematice se zmínil i veřejný ochránce práv ve své publikaci: MOTEJL, O.: *Důchody*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2009

Tento druh péče o jinou osobu lze pokládat za ještě záslušnější než péči o dítě do čtyř let. Samozřejmě, že v obou případech je péče o jinou osobu, která není schopná se sama o sebe postarat, činností náročnou. Pokud však jde o osobu, která má poškozené zdraví a někdy natolik závažně, že vyžaduje stálou péči a dohled, jde o činnost podstatně obtížnější, a to nejen po psychické stránce, ale i té fyzické. V tomto směru lze také zmínit dřívější úpravu, která zajišťovala účast na pojištění osobám pečujícím osobně o převážně nebo úplně bezmocnou osobu nebo blízkou částečně bezmocnou osobu starší 80 let, pokud spolu žijí v domácnosti. Tato úprava byla platná jen do konce roku 2006 a dle mého názoru je to nedostatek současné právní úpravy, vzhledem k tomu, že účast na pojištění při péči o osobu závislou nyní vzniká jen za výše uvedených podmínek při péči o osobu do 10 let. Přitom péče o seniory velmi vysokého věku bývá často obdobně náročná a vyžaduje i celodenní péči v případech, kdy jsou tyto osoby již upoutány na lůžko. Zejména tehdy, kdy se jedná o rodiče a prarodiče, by se měla snaha pečovat o tyto osoby ocenit a měla by být doba péče považována za náhradní dobu pojištění bez povinnosti odvádět pojistné i v současné právní úpravě.

Pokud dle § 29 odst. 6 ZSS poskytuje oprávněné osobě pomoc osoba blízká, případně jiná fyzická osoba, krajská pobočka Úřadu práce vydá těmto osobám na jejich žádost bezplatně písemné potvrzení, které prokazuje dobu, po kterou byla péče vykonávána, mimo jiné i pro účely důchodového pojištění. Potvrzení musí vždy obsahovat stupeň závislosti osoby na pečující osobě. V řízení ve věcech důchodového pojištění se dle § 85 odst. 2 ZOPSZ prokazují doby péče rozhodnutím okresní správy sociálního zabezpečení o době a rozsahu této péče. Takové řízení se zahajuje na návrh, který lze podat až po skončení péče nebo v době jejího trvání v souvislosti s podáním žádosti o přiznání důchodu, ale nejpozději je třeba návrh podat do dvou let od skončení péče.

3.2.6 Poživatelé invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně

Subjektem důchodového pojištění jsou i osoby uvedené v § 5 odst. 1 písm. t) ZDP jako poživatelé invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně z českého pojištění, a to do dosažení věku potřebného pro vznik nároku na starobní důchod podle § 32 ZDP. Poživatelem invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně se pro účely účasti na pojištění považují též osoby, které nepobírají tento důchod, avšak splňují podmínky nároku na tento důchod a pobírají výsluhový příspěvek dle zvláštních zákonů.⁸⁵ Pro účast na důchodovém pojištění je

⁸⁵ Například zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů

tedy rozhodné zejména to, že subjekt má nárok na dávky invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně, ale důležitý naopak není fakt, zda poživatel invalidního důchodu žije v České republice nebo v zahraničí.⁸⁶

Pojištěnec je invalidní, pokud splňuje zákonem stanovená kritéria, tedy jestliže dle § 39 odst. 3 ZDP z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu nastal pokles⁸⁷ jeho pracovní schopnosti nejméně o 70 %. Pracovní schopnost je v § 39 odst. 3 ZDP pojata jako schopnost pojištěnce vykonávat výdělečnou činnost odpovídající jeho tělesným, smyslovým a duševním schopnostem, s přihlédnutím k dosaženému vzdělání, zkušenostem a znalostem a předchozím výdělečným činnostem.

Poživatel invalidního důchodu 3. stupně se tedy nachází v takové životní situaci, kdy se mu zdravotní stav zhoršil natolik, že schopnost pracovat je minimální nebo žádná, a proto je spravedlivé, aby tyto osoby byly účastny důchodového pojištění a získaly náhradní dobu pojištění bez povinnosti platit pojistné, což alespoň částečně vykompenzuje neschopnost zajistit si finanční prostředky vlastními silami. Nastává tak situace, kdy subjekt splnil podmínky pro vznik nároku na dávky invalidního důchodu a zároveň se doba, kdy má na tento důchod nárok, počítá jako náhradní doba pojištění bez povinnosti platit pojistné.

Je třeba také upozornit, že osoby invalidní ve třetím stupni se nemohou stát uchazečem o zaměstnání během trvání daného stupně invalidity, a proto nemohou z tohoto titulu získat náhradní dobu pojištění.⁸⁸ Tato skutečnost je vynahrazena právě tím, že se tyto osoby účastní důchodového pojištění na základě svého nároku na invalidní důchod třetího stupně.

Bohužel i osoby s nižším stupněm invalidity v dnešní ekonomické situaci a při nedostatku pracovních míst mají značné problémy při hledání zaměstnání, a proto by bylo vhodné, kdyby i osoby s nižším stupněm invalidity mohly získat náhradní dobu obdobným způsobem v případě, kdy se jim nedaří si zajistit dobu pojištění na základě výdělečné činnosti. ZDP však s touto skutečností nepočítá a těmto osobám nezbývá než se snažit o účast v důchodovém pojištění v rámci jiných skupin, což nejčastěji znamená, že tyto osoby jsou vedeny jako uchazeči o zaměstnání, a to dlouhodobě, i přesto, že se jim jako náhradní doba započte jen poměrně krátká doba.⁸⁹

⁸⁶ PŘIB, J., VOŘÍŠEK, V.: *Důchodové předpisy s komentářem* 2010. 6. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, 2010. str. 44.

⁸⁷ Poklesem pracovní schopnosti se rozumí pokles schopnosti vykonávat výdělečnou činnost v důsledku omezení tělesných, smyslových a duševních schopností ve srovnání se stavem, který byl u pojištěnce před vznikem dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu.

⁸⁸ § 25 odst. 2 písm. d) ZoZ

⁸⁹ Viz. podkapitola věnovaná osobám vedeným v evidenci uchazečů o zaměstnání.

3.2.7 Osoby po skončení výdělečné činnosti

Do další skupiny subjektů důchodového pojištění, která nevykonává pracovní činnost, patří dle § 5 odst. 1 písm. u) osoby, které skončily výdělečnou činnost, jenž zakládala jejich účast na nemocenském pojištění, po dobu trvání dočasné pracovní neschopnosti, kterou si nepřivodily úmyslně, pokud tato dočasná pracovní neschopnost vznikla v době této výdělečné činnosti nebo v ochranné lhůtě dle ZNP, po dobu karantény nařízené v době této výdělečné činnosti nebo v ochranné lhůtě, po dobu trvání podpůrčí doby u ošetrovného a po dobu trvání podpůrčí doby u peněžité pomoci v mateřství v období před porodem.

Pro založení účasti na důchodovém pojištění je tedy třeba, aby ještě během výkonu výdělečné činnosti nebo během ochranné lhůty⁹⁰ vznikla dočasná pracovní neschopnost a následně během trvání této neschopnosti (či trvání ochranné lhůty) však došlo k ukončení výkonu takové činnosti. Za dobu účasti na důchodovém pojištění se pak považuje doba, po kterou trvala dočasná pracovní neschopnost, a to i přesto, že právní důvod účasti na důchodovém pojištění již odpadl.⁹¹ Na základě tohoto ustanovení tak nastává situace, kdy účast na nemocenském pojištění již skončila, ale účast na důchodovém pojištění trvá nadále, čímž dochází k navázání náhradní doby pojištění na předchozí dobu pojištění z titulu výdělečné činnosti. Tato náhradní doba pojištění tedy určitým způsobem kompenzuje ztrátu finančních příjmů.

3.2.8 Osoby, kterým je poskytována zvláštní ochrana a pomoc

Od 1. 1. 2012 byla zákonem č. 348/2011 Sb. přidána do § 5 odst. 1 písm. y) ZDP další skupina osob, a to osoby, kterým je poskytována zvláštní ochrana a pomoc na základě zvláštního právního předpisu, pokud podle vyjádření orgánu příslušného k poskytování zvláštní ochrany a pomoci nemohou vykonávat výdělečnou činnost. Tímto zvláštním právním předpisem je zákon č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením a o změně zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen ZoZO).

ZoZO ve svém § 1 vymezuje účel tohoto zákona, kterým je poskytování zvláštní ochrany a pomoci svědku a dalším osobám, kterým v souvislosti s trestním řízením zřejmě

⁹⁰ Ochranná lhůta je upravena v § 15 ZNP. Nemocenská náleží i tehdy, jestliže ke vzniku dočasné pracovní neschopnosti došlo po zániku pojištění v ochranné lhůtě. Ta trvá 7 kalendářních dní od zániku pojištění, ledaže pojištění trvalo kratší dobu; pojištění se pak zkracuje dle doby trvání pojištění.

⁹¹ V souvislosti s dočasnou pracovní neschopností lze zmínit § 53 odst. 1 ZP. Toto ustanovení zakazuje dát zaměstnanci výpověď v ochranné době, kdy je zaměstnanec uznán dočasně práce neschopným. Pokud tedy vznikne dočasná pracovní neschopnost ještě během pracovního poměru a během trvání pracovní neschopnosti by měl být ukončen, nemůže tak být učiněno ze strany zaměstnavatele výpovědí. Po celou dobu pracovní neschopnosti je pak subjekt účasten důchodového pojištění.

hrozí újma na zdraví nebo jiné vážné nebezpečí. Zvláštní ochrana těchto osob spočívá v souboru opatření, která zahrnují zejména zastírání skutečné totožnosti chráněné osoby, osobní ochranu, přestěhování chráněné osoby včetně příslušníků její domácnosti a pomoc chráněné osobě za účelem jejího sociálního začlenění v novém prostředí. Ve své podstatě jde tedy o státem poskytovanou ochranu osob, které se určitým zákonem stanoveným způsobem podílely na trestním řízení, ať už v pozici svědka, znalce nebo jiné osoby, a případně též osoby blízké těmto osobám, a z této pozice jim hrozí újma na zdraví či jiné závažné nebezpečí. Orgány, které poskytují ochranu a pomoc, a také vyjádření, že tyto osoby nemohou vykonávat výdělečnou činnost, jsou Policie ČR a Vězeňská služba ČR.

Do pozice osoby, která potřebuje z výše uvedených důvodů ochranu a pomoc, se může dostat prakticky každý, a proto jsou tyto osoby oprávněně přidány k osobám, které se účastní pojištění i přesto, že nevykonávají ekonomickou činnost. Vzhledem k tomu, že samotná změna totožnosti či přestěhování chráněné osoby a případně celé její rodiny, znamená závažný zásah do života, kdy se tedy předpokládá nejen změna místa bydliště, ale tím obvykle i zaměstnání, měly by tyto skutečnosti být alespoň určitým způsobem kompenzovány.

Dle ZDP jsou důchodově pojištěny jen ty osoby, které dle vyjádření orgánu příslušného k poskytování zvláštní ochrany a pomoci, nemohou vykonávat výdělečnou činnost. Pokud tedy z důvodu ochrany ohrožené osoby je takové vyjádření vydáno a je jí znemožněn výkon výdělečné činnosti, této osobě i tak vzniká účast na důchodovém pojištění a získává náhradní dobu pojištění za období, po které trvají skutečnosti uvedené v § 5 odst. 1 písm. y) ZDP. Dle důvodové zprávy k novele ZoZO provedené zákonem č. 348/2011 Sb. bylo nutné reagovat na případy, kdy osoba z důvodu vysokého bezpečnostního rizika nemůže vykonávat výdělečnou činnost, a proto má být těmto osobám, které si nemohou zajistit finanční prostředky, umožněno získat náhradní dobu pojištění. Je však třeba upozornit, že pro tyto osoby je v § 12 ZDP stanovena výjimka z pravidla, že náhradní doba musí být získána na území České republiky a doba pojištění trvala alespoň jeden rok; účast na pojištění jim tak vzniká bez splnění těchto podmínek.

3.3 Osoby samostatně výdělečně činné

Osoby samostatně výdělečně činné patří do skupiny subjektů, které jsou ekonomicky aktivní a svou činností si zajišťují finanční prostředky. ZDP je definuje ve svém ustanovení § 9 odst. 2 ZDP jako osoby, které již ukončily povinnou školní docházku a dosáhly věku patnácti let, pokud vykonávají samostatnou výdělečnou činnost nebo pokud spolupracují při

výkonu samostatné výdělečné činnosti, jestliže dle ZDZP lze na ni rozdělovat příjmy dosažené výkonem této činnosti a výdaje vynaložené na jejich dosažení, zajištění a udržení.⁹²

Pojištění se účastní ty osoby samostatně výdělečně činné (dále jen OSVČ), které vykonávají samostatnou výdělečnou činnost (dále jen SVČ) na území České republiky a splňují zákonem stanovené podmínky. Za SVČ vykonávanou na území České republiky se dle § 9 odst. 1 ZDP považuje i SVČ prováděná mimo území České republiky, jestliže je vykonávána na základě oprávnění k výkonu takové činnosti vyplývajícího z právních předpisů České republiky.

SVČ je vymezena v tomtéž ustanovení v odst. 3 ZDP. Pro přehlednost jsou zde uvedeny jednotlivé druhy samostatné výdělečné činnosti v odrážkách:

- a) podnikání v zemědělství, je-li fyzická osoba provozující zemědělskou výrobu evidována dle zákona č. 252/1997 Sb., o zemědělství, ve znění pozdějších předpisů,
- b) provozování živnosti na základě oprávnění provozovat živnost dle zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, ve znění pozdějších předpisů,
- c) činnost společníka v. o. s. nebo komplementáře k. s. vykonávaná pro tuto společnost,
- d) výkon umělecké nebo jiné tvůrčí činnosti na základě autorskoprávních vztahů, s výjimkou činnosti, z níž příjmy jsou dle ZDZP samostatným základem daně z příjmů fyzických osob pro zdanění zvláštní sazbou daně,
- e) výkon jiné činnosti konané výdělečně na základě oprávnění (např. advokacie, auditoři, znalci, autorizovaní architekti), která není uvedena v písmenech a) až d), a od 1. 1. 2004 výkon činnosti mandátáře konané na základě mandátní smlouvy uzavřené podle OBZ; podmínkou zde je, že tyto činnosti nezakládají účast na nemocenském pojištění, a jde-li o činnost mandátáře, též to, že mandátní smlouva nebyla uzavřena v rámci jiné samostatné výdělečné činnosti,⁹³
- f) výkon činností neuvedených v písmenech a) až e) a vykonávaných vlastním jménem a na vlastní odpovědnost za účelem dosažení příjmu⁹⁴; za výkon těchto činností se však nepovažuje pronájem nemovitostí a movitých věcí (důvodem je v tomto případě skutečnost, že důchodové pojištění nahrazuje především ztrátu příjmu z předem

⁹² Úprava týkající se osob spolupracujících je obsažena v § 13 ZDZP.

⁹³ Mandatáři se tak považují za OSVČ, pokud je mandátní smlouva uzavřena dle § 566 OBZ jako smlouva, kterou se zavazuje mandátář, že pro mandanta na jeho účet zařídí za úplatu určitou obchodní záležitost uskutečněním právních úkonů jménem mandanta nebo uskutečněním jiné činnosti, a mandant se zavazuje zaplatit mu za to úplatu. Povahou tak není vztah mandanta a mandátáře vztahem pracovněprávním, což potvrzuje i Ústavní soud v nálezu sp. zn. II. ÚS 69/03. Jde pouze o vztah obdobný vztahu pracovněprávnímu.

⁹⁴ Tyto činnosti ZDP sám nedefinuje, ale pouze obecně je vymezuje ZDZP v § 7 odst. 2 písm. b) jako výkon nezávislého povolání, které není živností ani podnikáním podle zvláštních předpisů.

stanovených sociálních událostí, což v případě pronajimatele nenastává, a proto z pronájmu pojistné neodvádí.)⁹⁵

pokud se příjmy dosažené výkonem činností uvedených v písmenech a) až f) považují podle zákona o daních z příjmů za příjmy z podnikání a z jiné samostatné výdělečné činnosti.

OSVČ vzniká účast na důchodovém pojištění jen jednou i v případě, kdy vykonává několik činností, které byly výše uvedeny, nebo i v případě, kdy spolupracuje při výkonu několika těchto činností nebo současně vykonává SVČ a spolupracuje při výkonu samostatné výdělečné činnosti, pokud podle ZDZP lze na ni rozdělovat příjmy dosažené výkonem této činnosti a výdaje vynaložené na jejich dosažení, zajištění a udržení.

Dobou pojištění OSVČ je dle § 11 odst. 1 písm. a) doba účasti na pojištění, za kterou bylo zaplaceno v České republice pojistné. V souvislosti s dobou pojištění OSVČ lze uvést rozsudek Nejvyššího správního soudu 3 Ads 81/2008 – 43 ze dne 23. října 2008.⁹⁶

OSVČ nejsou uvedeny ve výčtu subjektů v § 8 odst. 1 ZDP, z čehož vyplývá rozdíl oproti ostatním subjektům, které si svou činností opatřují finanční prostředky. Pro OSVČ, na rozdíl od všech ostatních osob, které ZNP nazývá zaměstnanci, je nemocenské pojištění dobrovolné. OSVČ se dle § 11 ZNP účastní nemocenského pojištění tehdy, jestliže vykonává samostatnou výdělečnou činnost na území České republiky anebo mimo území České republiky, avšak na základě oprávnění vyplývajících z právních předpisů České republiky, a podala přihlášku k účasti na pojištění na předepsaném tiskopisu. Účast OSVČ vzniká dnem, který byl uveden v přihlášce, ale nejdříve se tak může stát dnem, kdy byla přihláška podána. K zániku účasti pak může dojít podáním odhlášky z pojištění, a to dnem v odhlášce uvedeným, nejdříve však dnem, kdy byla odhláška podána.⁹⁷ Přihlášení k nemocenskému pojištění z důvodu SVČ nemusí být ovšem až tak výhodné, vzhledem k tomu, že OSVČ má nárok pouze na dávky nemocenského a peněžité pomoci v mateřství. Zvláště skutečnost, že

⁹⁵ PŘIB, J. *Důchodové pojištění a související problematika v otázkách a odpovědích*. Praha: Aspi Publishing, s. r. o., 2004. str. 104.

⁹⁶ NSS v tomto rozhodnutí dospěl k závěru, že stěžovatelka nebyla v období od 1. 1. 1996 do 31. 12. 2001 účastna pojištění, přestože byla u OSSZ evidována jako OSVČ. To umožňovalo tehdejší znění § 10 odst. 1 zákona o důchodovém pojištění, dle kterého osoba SVČ je v kalendářním roce účastna pojištění, pokud její příjem ze SVČ po odpočtu výdajů vynaložených na jeho dosažení, zajištění a udržení dosáhl v kalendářním roce aspoň šestinásobku částky, do níž se započítává plně část osobního vyměřovacího základu. Jelikož příjem stěžovatelky nepřekročil stanovenou úroveň, nebyla v období od 1. 1. 1996 do 31. 12. 2001 účastna na důchodovém pojištění. Stěžovatelce, která v daném období neměla ze své činnosti zisk a neplatila pojistné, tak nevznikla účast. Doba účasti na důchodovém pojištění stěžovatelky jako OSVČ by tak nemohla být považována za dobu pojištění, pokud za tuto dobu nebylo zaplaceno pojistné v plné výši; ani částečná úhrada dovozována stěžovatelkou v kasační stížnosti by dobu pojištění nezakládala.

⁹⁷ Dále také skončením samostatné výdělečné činnosti, zánikem oprávnění vykonávat danou činnost, pozastavením výkonu činnosti, nezaplacením pojistného a dnem nástupu výkonu trestu odnětí svobody nebo zabezpečovací detence.

nemocenské se vyplácí až od 22. dne pracovní neschopnosti, uvedené jen potvrzuje.

Je třeba uvést, že od 1. 1. 2011 se OSVČ, která vykonává vedlejší SVČ, považuje za osobu vykonávající hlavní činnost, pokud se k nemocenskému pojištění přihlásí dobrovolně.⁹⁸ Z uvedeného tedy vyplývá, že se OSVČ na základě dobrovolného přihlášení k nemocenskému pojištění považuje za OSVČ vykonávající hlavní SVČ bez ohledu na to, zda trvají podmínky pro výkon SVČ vedlejší.

3.3.1 OSVČ vykonávající vedlejší samostatnou výdělečnou činnost

Od 1. ledna 2004 ZDP se rozlišuje SVČ na hlavní samostatnou výdělečnou činnost a vedlejší samostatnou výdělečnou činnost, a to z toho důvodu, že na tomto rozlišení, zda jde o hlavní nebo vedlejší činnost, závisí účast na důchodovém pojištění. Pro zavedení této úpravy byla hlavním důvodem skutečnost, že docházelo ke změnám ve vyměřovacím základu pro pojistné na důchodové pojištění, který se stále zvyšoval. Pro osoby, které SVČ vykonávaly pouze jako doplňkovou činnost, tato skutečnost znamenala, že musely platit vysoké pojistné.⁹⁹

SVČ vedlejší je definována ZDP pozitivně. SVČ považuje v § 9 odst. 6 písm. a) za vedlejší, pokud OSVČ, která není účastna nemocenského pojištění OSVČ¹⁰⁰, v kalendářním roce

- a) vykonávala zaměstnání (Zaměstnáním se rozumí činnost zakládající účast na nemocenském pojištění zaměstnanců a jde-li o osoby uvedené v § 5 odst. 1 písm. w) a x), účast na důchodovém pojištění.),
- b) měla nárok na výplatu invalidního důchodu nebo jí byl přiznán starobní důchod,
- c) měla nárok na rodičovský příspěvek nebo na peněžitou pomoc v mateřství nebo nemocenské z důvodu těhotenství a porodu, pokud tyto dávky náleží z nemocenského pojištění zaměstnanců, nebo osobně pečovala o osobu mladší 10 let, která je závislá na péči jiné osoby dle stupně závislosti, pokud osoba, která je závislá na péči jiné osoby, je osobou blízkou, nebo žije s osobou samostatně výdělečně činnou v domácnosti, není-li osobou blízkou,
- d) vykonávala vojenskou službu v ozbrojených silách České republiky, pokud nejde o vojáky z povolání, nebo

⁹⁸ KAPLAN, T., GREGOROVÁ, Š.: *Osoby samostatně výdělečně činné a změny od 1. ledna 2011*. Národní pojištění. 2011. str. 10.

⁹⁹ PŘIB, J., VOŘÍŠEK, V.: *Důchodové předpisy s komentářem 2010*. 6. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, 2010. str. 64.

¹⁰⁰ Jinak by se OSVČ, jak již bylo uvedeno, považovala za OSVČ vykonávající hlavní SVČ.

e) byla nezaopatřeným dítětem podle § 20 odst. 3 písm. a).

Skutečnosti, které jsou rozhodné pro určení, zda jde o vedlejší SVČ, a jsou uvedeny v § 9 odst. 6 písm. a) a c) až e) ZDP musí OSVČ oznámit a doložit nejpozději do konce kalendářního měsíce, který následuje po měsíci, v němž osoba podala přehled o příjmech a výdajích ze SVČ dle zvláštního zákona¹⁰¹ za kalendářní rok, za který chce být považována za osobu samostatně výdělečně činnou vykonávající vedlejší samostatnou výdělečnou činnost. Pokud by osoba výkon vedlejší samostatné výdělečné činnosti neoznámila a nedoložila rozhodné skutečnosti, pak by i přesto, že by splnila všechny zákonem stanovené podmínky, nebyla považována za OSVČ vykonávající vedlejší samostatnou výdělečnou činnost.¹⁰² Důsledkem nedoložení těchto skutečností tak OSSZ bude považovat OSVČ za osobu, která vykonává hlavní SVČ, přičemž k pozdějšímu doložení skutečností se již nebude přihlížet.¹⁰³

Samostatná výdělečná činnost OSVČ je však dle § 9 odst. 7 ZDP považována za vedlejší samostatnou výdělečnou činnost jen v těch kalendářních měsících, v nichž po celý měsíc byla vykonávána samostatná výdělečná činnost a současně trvaly skutečnosti, které byly uvedeny v předchozím odstavci.

Účast OSVČ vykonávající vedlejší SVČ je specifická tím, že je v kalendářním roce účastna pojištění po dobu, po kterou vykonávala SVČ, jen tehdy, pokud její příjem z činnosti dosáhl v kalendářním roce alespoň rozhodné částky, která pro rok 2012 činí 60 329 Kč. Z uvedeného tak plyne, že účast na důchodovém pojištění nevzniká automaticky, pokud příjem z činnosti nedosáhne rozhodné částky a OSVČ tak nesplní podmínky pro povinnou účast stanovené v § 10 odst. 2 a 3 ZDP. Je zcela na uvážení OSVČ, zda se bude na pojištění účastnit nebo ne. Účast je tak v tomto případě dobrovolná.

Vzhledem k výše uvedeným činnostem, vedle nichž je SVČ vykonávána, je však třeba upozornit, že i když osoba vykonávající vedlejší SVČ nebude důchodově pojištěna jako OSVČ, ale zároveň bude vykonávat zaměstnání¹⁰⁴, pak jí vzniká účast z titulu zaměstnance a s tím spojená povinnost platit pojistné. Uvedené tak vede i k tomu závěru, že OSVČ, která svou činnost vykonává jako vedlejší a splní podmínky pro povinnou účast, musí odvádět pojistné jak z hlavní ekonomické činnosti, tak i z vedlejší SVČ.

¹⁰¹ Zákon ČNR č. 589/1992 Sb., ve znění pozdějších předpisů

¹⁰² PŘIB, J., VOŘÍŠEK, V.: *Důchodové předpisy s komentářem* 2010. 6. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, 2010. str. 66.

¹⁰³ ČSSZ. *Příručka OSVČ pro oblast sociálního zabezpečení v roce 2010*. Praha: Česká správa sociálního zabezpečení, 2010. str. 9.

¹⁰⁴ Výkon zaměstnání a vedlejší SVČ bude zřejmě nejčastější kombinací. Co se týká ostatních činností či skutečností, je třeba uvést, že s nimi není spojena povinnost odvádět pojistné. Pro podrobnější informace o těchto ostatních činnostech je třeba odkázat na jednotlivé podkapitoly této práce, které jsou jim věnovány.

3.3.2 OSVČ vykonávající hlavní samostatnou výdělečnou činnost

Na rozdíl od SVČ vedlejší je SVČ hlavní definována negativně, a to v § 9 odst. 9 ZDP. SVČ se považuje za hlavní samostatnou výdělečnou činnost v období, ve kterém se SVČ nepovažuje za vedlejší samostatnou výdělečnou činnost. OSVČ se dle § 10 odst. 1 ZDP účastní důchodového pojištění v kalendářním roce po dobu, po kterou vykonávala hlavní samostatnou výdělečnou činnost.

Přesto, že byly OSVČ, které vykonávají SVČ jako vedlejší rozebrány již výše, je nutné uvést podstatný rozdíl mezi hlavní a vedlejší SVČ co se týče účasti na pojištění. Pokud jde o OSVČ, která vykonává vedlejší SVČ, účast jí vzniká buď při překročení rozhodného příjmu z této činnosti, nebo na základě dobrovolného podání přihlášky k účasti, zatímco pro osobu vykonávající hlavní SVČ platí, že výše příjmu z výkonu této činnosti není pro samotnou účast na pojištění rozhodná. OSVČ vykonávající hlavní SVČ bude dokonce účastna důchodového pojištění i v případě, kdy by nevykazovala v kalendářním roce žádný zisk nebo dokonce vykazovala ztrátu ze své činnosti. Je tedy třeba hlavní a vedlejší SVČ rozlišovat, protože i ZDP stanoví, že pokud nejde o OSVČ vykonávající SVČ jako činnost vedlejší, OSVČ se účastní důchodového pojištění jako osoba vykonávající SVČ hlavní.

Pokud dojde k situaci, kdy během části kalendářního roku vykonává OSVČ samostatnou výdělečnou činnost jako hlavní a v další části kalendářního roku jako vedlejší, je třeba posuzovat účast vždy k dané části roku. V tomto případě se příjem ze samostatné výdělečné činnosti rozdělí poměrně na část, která je dosažena výkonem hlavní samostatné výdělečné činnosti, a na část dosaženou vedlejší samostatnou výdělečnou činností.¹⁰⁵

3.4 Osoby dobrovolně účastné na důchodovém pojištění

Důležitou součástí důchodového pojištění je také institut dobrovolného pojištění¹⁰⁶, jehož úpravu můžeme najít v § 6 ZDP, který obsahuje nejen podmínky pro tuto účast, ale také jednotlivé činnosti, pro které je možné účast založit. Na základě odst. 1 tohoto ustanovení se mohou subjekty účastnit pojištění dobrovolně za dobu:

- a) vedení v evidenci krajské pobočky Úřadu práce jako uchazeče o zaměstnání, pokud jim po dobu této evidence nenáleží podpora v nezaměstnanosti nebo podpora při rekvalifikaci,

¹⁰⁵ PŘIB, J., VOŘÍŠEK, V.: *Důchodové předpisy s komentářem* 2010. 6. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, 2010. str. 75.

¹⁰⁶ Dobrovolné pojištění bylo již vymezeno v kapitole věnované základním pojmům.

- b) soustavné přípravy na budoucí povolání studiem na střední nebo vysoké škole v České republice,
- c) výdělečné činnosti v cizině po 31. prosinci 1995¹⁰⁷; za dobu přede dnem podání přihlášky je účast na pojištění možná nejvýše v rozsahu dvou let bezprostředně před tímto dnem,
- d) výkonu dlouhodobé dobrovolnické služby na základě smlouvy uzavřené s vysílající organizací; za dobu přede dnem podání přihlášky je účast na pojištění možná nejvýše v rozsahu dvou let bezprostředně před tímto dnem,¹⁰⁸
- e) činnosti v České republice ve prospěch zahraničního zaměstnavatele¹⁰⁹; za dobu přede dnem podání přihlášky je účast na pojištění možná nejvýše v rozsahu dvou let bezprostředně před tímto dnem,
- f) výkonu funkce poslance Evropského parlamentu, zvoleného na území České republiky,
- g) pobytu v cizině, po kterou následovaly svého manžela, který v cizině působil v diplomatických službách České republiky.

Výše uvedený výčet však není konečný vzhledem k tomu, že odst. 2 téhož ustanovení dává možnost dobrovolně založit svou účast na důchodovém pojištění také dalším osobám starším 18 let, jestliže podaly přihlášku k účasti na pojištění. Kromě těchto podmínek ZDP stanoví pro dobrovolnou účast na základě tohoto ustanovení také určitá omezení, a to, že účast na pojištění je možná jen v rozsahu nejvýše deseti let a za dobu přede dnem podání přihlášky nejvýše v rozsahu jednoho roku bezprostředně před tímto dnem.¹¹⁰ Účast v této skupině tak může být „záchranou“ pro ty osoby, které nesplňují podmínky žádné z výše uvedených činností nebo již některou z možností vyčerpaly, ale přesto se pojištění chtějí účastnit (např. ženy v domácnosti).

Institut dobrovolné účasti hraje roli zejména pro subjekty, které nelze zařadit do

¹⁰⁷ Do této skupiny patří zaměstnanci v pracovním poměru, členové družstva, jestliže mimo pracovněprávní vztah vykonávají pro družstvo práci, za kterou jsou jím odměňováni, a OSVČ.

¹⁰⁸ Pod pojmem dobrovolnická služba si lze představit nejen např. činnost, při které dobrovolníci poskytují pomoc při přírodních, ekologických nebo humanitárních katastrofách, pomoc při uskutečňování rozvojových programů a projektů mezinárodních organizací, ale i pomoc nezaměstnaným, osobám sociálně slabým, zdravotně postiženým či seniorům. Ohledně dobrovolnické služby lze odkázat také na podkapitolu věnovanou dobrovolným pracovníkům pečovatelské služby.

¹⁰⁹ Toto ustanovení se vztahuje k osobám, které jsou zaměstnanci zahraničního zaměstnavatele a jsou činné v České republice ve prospěch tohoto zaměstnavatele. Zahraničním zaměstnavatelem se rozumí zaměstnavatel, jehož sídlo je na území státu, s nímž Česká republika neuzavřela mezinárodní smlouvu o sociálním zabezpečení.

¹¹⁰ Pro obě skupiny pak platí podmínka dosažení nejméně 18 let a podání přihlášky k dobrovolné účasti na důchodovém pojištění.

žádného z okruhů pojištěnců dle § 5 ZDP, a přitom chtějí být důchodově pojištěni. Zásadní význam této účasti je v tom, že osoby, kterým chybí potřebná doba pojištění, aby jim vznikl nárok na důchodové dávky, si ji mohou touto cestou dodatečně zajistit. Je třeba ale upozornit na skutečnost, že účast z důvodu činností uvedených v § 6 odst. 1 písm. c) až e) a v odst. 2 ZDP je časově omezena. Zpětně lze doplatit pojistné a získat tak účast na důchodovém pojištění jen ve stanovených lhůtách bezprostředně přede dnem podání přihlášky, a pro účast na základě odst. 2 je doba pojištění, kterou je možné získat, omezena také do budoucna.

Neznalost těchto skutečností se tedy nemusí vyplatit, a to zejména osobám, které již dosáhly důchodového věku nebo brzy dosáhnou a počítají s možností si účast na pojištění doplatit zpětně. Pro doby pojištění dle písm. a), b), g) a f) žádné komplikace nastat nemusí, protože pro ně žádné časové omezení neplatí a subjekty si mohou potřebnou dobu pojištění zajistit kdykoliv, ale pro osoby, které chtějí získat dobu účasti na základě skutečností, u nichž platí zákonné časové omezení, to může představovat již problém. Tyto osoby, díky časovým omezením doby účasti před podáním přihlášky, tak můžou zjistit až v době, kdy se chystají požádat o důchod, že potřebnou dobu pojištění nezískají a nárok na důchodové dávky jim nevznikne. Problémy se získáním doby pojištění tak působí nejen komplikovanost a nesrozumitelnost právní úpravy, ale často také neznalost výše uvedených podmínek.

Je otázkou, nakolik je odůvodněný tento způsob právní úpravy dobrovolné účasti. Zejména na časové omezení u skupiny v odst. 2, tedy možnost účasti pouze deset let, se lze dívat jako na úmysl zákonodárce určitým způsobem motivovat pojištěnce k ekonomické činnosti. Na druhou stranu je možné uvažovat nad situací, kdy subjekt se účastní pojištění v rámci této skupiny a má dostatek finančních prostředků, aby pojistné odváděl. Proč by si nemohl tímto způsobem zajistit potřebnou dobu pojištění i po dobu delší než deset let? Pokud pojištěnec má možnost přispívat do systému důchodového pojištění, neměl by být důvod, proč by doba dobrovolné účasti nemohla být delší či dokonce neomezená.

Z uvedeného tedy vyplývá, že účast závisí pouze na vůli subjektu a jeho zvážení, zda chce být důchodově pojištěn. Pro založení účasti je třeba podat u příslušné OSSZ přihlášku na předepsaném tiskopisu, zatímco pro zánik účasti je možné kdykoliv podat u OSSZ odhlášku.¹¹¹ Účast poté zanikne dnem, který je uveden v odhláše, ale ne přede dnem, kdy se osoba z účasti na důchodovém pojištění odhlásila.

¹¹¹ § 52 odst. 1 ZOPSZ

Pro založení účasti není podmínkou, aby pojištěnec měl trvalý pobyt v České republice, a na překážku není ani situace, kdy osoba, která se chce účastnit pojištění dobrovolně, spadá do některé ze skupin dle § 5 ZDP, které se již účastní pojištění povinně. Z uvedeného tedy vyplývá, že může nastat i souběh dobrovolné a povinné účasti. To však může mít své opodstatnění jen pro případné zvýšení osobního vyměřovacího základu.¹¹² Dobrovolná účast tak může sloužit i jako prostředek ke zvýšení dávek z důchodového pojištění.

S dobrovolnou účastí na důchodovém pojištění je spojena povinnost platit pojistné, které osoba dobrovolně účastná odvádí za jednotlivé celé kalendářní měsíce, ve kterých je alespoň po část kalendářního měsíce účastna důchodového pojištění dle § 6 ZDP.¹¹³ Osoby, které si chtějí dobrovolnou účastí zajistit potřebnou dobu pojištění, tak často uvažují, kdy přihlášku k účasti podat, aby pro ně byla účast a odvod pojistného co nejvýhodnější. V tomto směru lze uvést, že vyměřovacím základem osoby dobrovolně účastné na důchodovém pojištění je částka, kterou si sama určí, nejméně však částka ve výši jedné čtvrtiny průměrné mzdy platné v kalendářním roce, ve kterém se pojistné platí.¹¹⁴ Pro výši pojistného jsou tak rozhodující podmínky platné pro rok, kdy se pojistné odvádí, a nikoliv skutečnosti, které byly rozhodné v letech, za které se pojistné zpětně odvádí.

¹¹² PŘIB, J., VOŘÍŠEK, V.: *Důchodové předpisy s komentářem* 2010. 6. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, 2010. str. 52.

¹¹³ § 16 odst. 1 ZPSZ

¹¹⁴ § 5c odst. 1 ZPSZ

Závěr

Základním cílem celé této práce mělo být zejména zpracování komplexního přehledu osob, které se účastní důchodového pojištění, jejich rozbor, vymezení okolností jejich účasti a odlišení jednotlivých osob od ostatních pojištěnců. Nejen ustanovení týkající se osobního rozsahu důchodového pojištění, ale i celá úprava důchodového pojištění se stává každým rokem stále komplikovanější a nabývá postupně na objemu co do informací, které by měl každý znát. Nejde samozřejmě jen o znalost skutečnosti, do které skupiny subjektů účastných na pojištění osoba náležela, ale i takových informací, jako jsou podmínky účasti na nemocenském pojištění, za jakých okolností je osoba povinna odvádět pojistné, a kdy naopak tuto povinnost nemá i přesto, že je důchodově pojištěná a mnohé další.

Od 1. 1. 2012 došlo v osobním rozsahu důchodového pojištění ke změnám, které spočívají nejen v dalším rozšíření okruhu osob, které se pojištění účastní, ale také ve sjednocení právní úpravy ZDP a ZNP co do osob, které se důchodového a nemocenského pojištění účastní. Znovu lze zdůraznit důvod těchto změn, kterým bylo nerovné postavení výdělečně činných osob, z nichž některé nebyly pojištěny ani nemocensky ani důchodově a některé pouze důchodově. V tomto směru lze tedy říci, že k určitému zpřehlednění úpravy došlo.

Okruh osob, které se účastní důchodového pojištění, lze rozčlenit na ty, které jsou povinně pojištěné a jsou ekonomicky aktivní, dále osoby, které se také povinně účastní důchodového pojištění, ale ekonomicky aktivní nejsou, osoby samostatně výdělečně činné a osoby, které se účastní dobrovolně. Člověk tak může během svého života postupně spadat do kterékoliv z těchto skupin nebo také do žádné z nich a dle této skutečnosti nést důsledky s tím spojené.

S první skupinou je typicky spojena povinnost odvádění pojistného a získání doby účasti na pojištění. Pro druhou skupinu naopak ze zákona povinnost platby pojistného neplyne, ale i tak je s ní spojena účast na důchodovém pojištění a získání náhradní doby pojištění. Pro OSVČ je situace zřejmě nejkomplikovanější, protože účast na důchodovém pojištění může podle okolností záležet na vůli OSVČ, na příjmu z dané činnosti, ale také může vzniknout, aniž by bylo třeba projevu vůle nebo dosažení zisku. Konečně dobrovolná účast záleží plně a jen na vůli osoby, zda se chce účastnit, odvádět pojistné a získat tak dobu pojištění.

Odlišnosti můžeme najít i v rámci jednotlivých okruhů osob, které spočívají již v samotné povaze činností, skutečností a okolností, na základě kterých je možné osoby zařadit

do té či oné skupiny. Pro rozsáhlost práce lze na tomto místě alespoň některé odlišnosti či problémy zdůraznit.

Mezi osobami, které jsou ekonomicky aktivní, lze najít jak osoby, které jsou v pracovním poměru, tak osoby v poměru služebním nebo i veřejné funkcionáře. Přestože jedním ze základních principů je princip jednotnosti, nelze říci, že by platil bezvýjimečně. Odlišnost lze najít zejména v právní úpravě účasti prezidenta republiky, pro nějž byla stanovena výjimka z podmínky účasti na nemocenském pojištění, která se pro účast na důchodovém pojištění a hodnocení doby důchodového pojištění považuje za splněnou. Jako druhé specifikum lze uvést, že s touto účastí není spojena povinnost placení pojistného na sociální zabezpečení, ale přesto na základě této doby pojištění vzniká nárok nejen na důchod „státní“, ale i nárok na vysokou měsíční rentu.

I s osobami ve služebním poměru je spojena určitá výhoda, a to pobírání výluhových příspěvků, jejichž výše je závislá zejména na počtu odsloužených let a na průměrném měsíčním výdělku. Lze říci, že jde o institut obdobný důchodovému pojištění, ovšem bez stanovení požadavku na dosažení určitého věku. Při vzniku souběhu nároku na výplatu výsluhového příspěvku s nárokem na starobní nebo invalidní důchod, je totiž vyplácen příspěvek jen tehdy, pokud je vyšší než důchod, na který má osoba nárok.

V rámci skupiny osob, které jsou povinně pojištěné, ale neodvádí pojistné, je možné znovu zdůraznit osoby, které pečují o jiné osoby, a to zejména o osoby závislé na péči jiných osob. Právě u těchto subjektů, které sice nepřispívají do důchodového systému, ale vykonávají činnost vysoce záslužnou, vidím nedostatek právní úpravy. Účast těchto osob je bohužel omezena dle věku osoby, o kterou pojištěnec pečuje. Pokud závislá osoba dosáhne deseti let, účast pečující osoby na důchodovém pojištění končí, a to i přesto, že závislá osoba i nadále potřebuje péči, často i celodenní, která prakticky vylučuje, aby mohla pečující osoba vykonávat výdělečnou činnost. Stejná situace nastává i při péči o osoby ve stáří, které jsou nezřídka již upoutány na lůžko a bez pomoci se neobejdou prakticky po celý den. I při péči o tyto osoby, by stát měl záslužnou činnost odměnit náhradní dobou pojištění bez povinnosti platit pojistné.

Jako další problematickou skupinu uvádím osoby vedené v evidenci úřadu práce jako uchazeči o zaměstnání. Dle mého názoru není zcela známou skutečností, že se doba evidence jako uchazeče o zaměstnání považuje za náhradní dobu pojištění jen po určité časové období, a proto na neznalost doplácí zejména ty osoby, které jsou dlouhodobě uchazeči o zaměstnání a spoléhají, že se jim započítá celá doba evidence. Délka doby, která se počítá jako náhradní doba účasti na pojištění, je mimo jiné závislá i na věku vzhledem k tomu, že po dosažení

55 let se považuje za dobu účasti delší doba vedení v evidenci než pro mladší osoby. Je otázkou, nakolik je toto pravidlo odůvodněné, když v současné ekonomické situaci mají problém najít nové zaměstnání i osoby, které jsou podstatně mladší.

Složitost právní úpravy a častá neznalost potřebných skutečností zapříčiňuje řadu problémů. Zejména jde o situaci, kdy osoby dosáhnou důchodového věku a chtějí si podat žádost o přiznání nároku na důchod, ale teprve tehdy zjistí, že nedosáhly potřebné doby pojištění a nárok těmto osobám nevznikne. Příčinu lze hledat nejen v nedostatku zájmu o budoucnost, ale také v tom, že lidé často spoléhají, že se o ně stát na stáří postará. O podmínky nároku na důchod se tyto osoby začnou zajímat, až když se důchodový věk přiblíží natolik, že nedostatek doby pojištění již nelze řešit. Přitom každý má možnost požádat ČSSZ o zaslání informativního osobního listu důchodového pojištění, který obsahuje přehled získaných dob pojištění a případně i náhradních dob pojištění, a zjistit tak, v jakém rozsahu již potřebnou dobu získal.¹¹⁵ Na tyto problémy bylo poukázáno nejen v podkapitole věnované poživatelům invalidního důchodu pro invaliditu třetího stupně, ale také v části práce, kde byly rozebírány osoby dobrovolně účastné důchodového pojištění.

Na jedné straně má platit nepsaná zásada „neznalost zákona neomlouvá“, ale je otázkou, zda při každoročních změnách v právní úpravě důchodového pojištění a její komplikovanosti, může vůbec občan této zásadě dostát. Proto si myslím, že zjednodušení, větší vysvětlení a stálost právní úpravy důchodů, by každý jen uvítal.

Již neustálé zvyšování důchodového věku, jehož dosažení je podmínkou pro odchod do důchodu, představuje pro budoucí generace prakticky nedosažitelný cíl a důchodové pojištění v takové podobě, v jaké je dnes, tak postupně ztrácí význam. Důkazem toho je i nová právní úprava určení důchodového věku pro osoby, které se narodily po roce 1977. Výpočet věku pro odchod do důchodu je nastaven takovým způsobem, že se tento věk pro další mladší generace oddaluje až prakticky do ztracena. Svým způsobem tak lze říci, že stát se postupně zbavuje garance důchodového pojištění ze své strany a převádí povinnost postarat se o zabezpečení ve stáří na občany.

Přesto všechno je problematika důchodového pojištění stále aktuální a každý by jí měl věnovat dostatečnou pozornost nejen v době, kdy se stáří blíží, ale naopak po celý život.

¹¹⁵ ČSSZ. *Hlíďte si své doby pojištění*. Národní pojištění. 2010, č. 5, str. 37.

Seznam použité literatury

- TRÖSTER, P. A KOL.: *Právo sociálního zabezpečení*. 5. přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, Praha 2010
- GALVAS, M., GREGOROVÁ, Z.: *Sociální zabezpečení*. 2. vydání. Brno MU, 2005
- PŘIB, J., VOŘÍŠEK, V.: *Důchodové předpisy s komentářem 2010*. 6. aktualizované vydání. Olomouc: ANAG, 2010
- PŘIB, J. *Zákon o nemocenském pojištění. Komentář*. 1. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2009
- BREJCHA, A., ŠANTRŮČEK, V.: *Právo důchodového pojištění*. Praha: Linde Praha a.s., 1998
- PŘIB, J.: *Důchodové pojištění v České republice*. Olomouc: ANAG, 2000
- PŘIB, J. *Důchodové pojištění a související problematika v otázkách a odpovědích*. Praha: Aspi Publishing, s. r. o., 2004
- VEDRAL, V., VÁŇA, L., BŘEŇ, J. *Zákon o obcích (obecní zřízení). Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008
- SLÁDEČEK, V. *Obecné správní právo*. 2. vydání, Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009
- VANČUROVÁ, A., KLAZAR, S.: *Sociální a zdravotní pojištění : úvod do problematiky*. Praha : ASPI - Wolters Kluwer, 2008
- ČSSZ. *Průručka OSVČ pro oblast sociálního zabezpečení v roce 2010*. Praha: Česká správa sociálního zabezpečení, 2010.
- MOTEJL, O.: *Důchody*. Brno : Kancelář veřejného ochránce práv, 2009
- Odborný časopis Národní pojištění

Právní předpisy

- Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění
- Zákon č.582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení
- Zákon č. 582/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti
- Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění
- Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce
- zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře
- Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů

- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí
- Zákon č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením a o změně zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
- Zákon č. 341/2011 Sb., o Generální inspekci bezpečnostních sborů a o změně souvisejících zákonů
- Zákon č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů
- Zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání
- Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník
- Zákon č. 159/2006 Sb., o střetu zájmů
- Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích
- Zákon č. 48/2004 Sb., o zabezpečení prezidenta republiky po skončení funkce
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách
- Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody
- Zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence
- Zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním
- Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů
- Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti
- Zákon č. 585/2004 Sb., o branné povinnosti a jejím zajišťování
- Zákon č. 18/1992 Sb., o civilní službě

Judikatura

- nález Ústavního soudu Pl. ÚS 8/07
- nález Ústavního soudu Pl. ÚS 42/04
- nález Ústavního soudu Pl. ÚS 53/04-1
- rozsudek Nejvyššího správního soudu sp. zn. 3 Ads 81/2008 – 43
- rozsudek Krajského soudu v Ústí nad Labem sp. zn. 7 Co 158/60

Abstrakt

Diplomová práce „Osobní rozsah důchodového pojištění“ se zabývá zejména rozborem jednotlivých osob, které se účastní důchodového pojištění v České republice, podmínkami a případnými odlišnostmi účasti jednotlivých osob.

První a druhá kapitola této práce je zaměřena na vymezení důchodového pojištění spolu se základními principy a důležitými pojmy důchodového pojištění. Třetí kapitola je hlavní částí celé práce, kde lze nalézt vymezení jednotlivých pojištěnců.

Hlavním cílem této práce je poskytnout čtenáři ucelený přehled jednotlivých důchodově pojištěných osob, které jsou pro účely této práce rozděleny do jednotlivých skupin, zejména v závislosti na skutečnosti, zda se účastní povinně nebo dobrovolně, nebo také zda mají rozebírané osoby povinnost odvádět pojistné nebo ne. Tento přehled tak má usnadnit čtenáři orientaci v pojištění jednotlivých osob.

Abstract

Thesis „Insured persons in pension insurance“ deals mostly with analysis of individual insured persons and their participation in pension insurance in Czech republic, conditions of this participation and potential differences.

First and second chapter are focused on pension insurance and its basic principles and the most important terms of pension insurance. Third chapter is the main part of the thesis, where can be found analysis of individual insured persons.

The aim of this thesis is to provide to the reader compact overview of individual insured persons, who are sorted especially according to the fact, whether their participation in pension insurance is compulsory or voluntary, or whether analysed persons have to pay the insurance or not. This overview should be helpful for the reader in orientation in issues of insured persons.

Klíčová slova:

Důchodové pojištění, pojištěná osoba, účast na pojištění, dobrovolná účast, povinná účast, osoba samostatně výdělečně činná, odvod pojistného

List of key words:

Pension insurance, insured person, participation in pension insurance, voluntary participation, compulsory participation, self-employed person, insurance payment